

Павло Тичина

ПАВЛО
ТИЧИНА

ТВОРИ

КИЇВ 1976

Видавництво
ЦК ЛКСМУ
«МОЛОДЬ»

Вступна стаття
С. В. Тельнюка

Портрет П. Г. Тичини роботи
художника В. Я. Чебаніка

Малюнки художника
В. Ф. Голованова

Художнє оформлення
Б. Й. Бродського

Т $\frac{70803-005}{M228(04)-76}$ 49-76

© Видавництво «Молодь», 1976

ТИТАН

Нема сильніш од
землетрусу,
як потрясать серця людей.

Павло Тичина

Він був простий і незвичайний. Скромний і делікатний у поводженні з людьми. Дуже ввічливий і лагідний у розмові. Майже непомітний на вулиці чи в президії урочистого засідання. Завжди уважний до чужої думки — чи то говорить він із школярем, чи то з міністром. І робочий кабінет був у нього непоказний — кімната, повна книг, та фотогографії, та ще картини, подаровані друзями-художниками чи намальовані ним самим. А в його красивій вкритій сивиною голові вміщалося так багато знань, що іноді не вірилося: як може стільки знаги одна людина! В його квартирі звучала вірменська й турецька мови, він міг вільно розмовляти і читати башкирською й татарською, болгарською й азербайджанською, німецькою та польською мовами. А про українську, російську й білоруську годі й казати — це були його рідні... Взагалі поет володів п'ятнадцятьма мовами. Знання його були енциклопедичні. Він знаходив спільну мову з інженером-металургом і комбайнером, з артистом і вченим-фізиком, з істориком і математиком. Він був людиною універсального таланту — гарно малював, грав на багатьох музичних інструментах, був чудовим диригентом і записувачем народних пісень, сам складав музику. Та найбільшої слави зажив він як поет.

Про нього можна сказати: найніжніший лірик. І це правда. Про нього можна сказати: поет з громовим голосом, один з найбільших революційних співців ХХ століття. І це теж правда, бо і в цьому — сство його поезії. Його ми називаємо: поет-філософ. І це теж правда. Своїми думами про життя та його сенс він перекується з Есхілом і Шекспіром, Сковородою і Радіщевим, Навої й Саят-Новою. А його сучасник Пабло Неруда, коли розмовляв з українцями, просив називати себе Павлом — на честь поета, якого він так любив. Його вірші напам'ять читав по-українському Маяковський, Дружбою з ним дорожили письменники Броневський і Хікмет, Незвал і О'Кейсі...

Вже кілька десятиріч у нашій літературі гримить могутній, титанний голос Павла Тичини. Гаї шумлять — Тичинині. Його, Тичининими, «арфами — золотими, голосними» озиваються весни

в наших серцях, вони хвилюють нас, як хвилювали батьків наших і хвилюватимуть онуків. Його слово про партію проніс наш народ через роки п'ятирічок, це слово лунало біля обпалених стін рейхстагу, на щілині і в космосі, воно зараз дзвенить на БАМі. «Він буде БАМ разом з нами», «Віримо, що творчість Павла Григоровича буде вічно живою», — так написали на одній з книжок Тичини будівники Байкало-Амурської магістралі.

Тичина займає почесне місце серед титанів українського красного письменства. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Павло Тичина...

Його поезія — це дальший могутній крок вітчизняної та світової поезії як в ідейному, так і в художньому плані. Пристрасна відданість найпередовішим, найреволюційнішим ідеалам доби поєднується у нього з високою майстерністю вираження, довершеністю, розкутістю форми та змісту, в яких і сміливість та несподіваність тем та образів, і виняткова музичність рядка, і романтична окриленість барв, і філософська глибина... Українська літературна мова під пером Тичини виявила себе у всій своїй афористичності, мелодійній багатості, в усьому тому, про що так сильно сказав сам поет:

А України ж мова —
мов те сонце дзвінкотюче,
мов те золото котюче,
вся і давність, і обнова —
українська мова.

«Слово»

І водночас він з любов'ю говорить про «слова зірчаті» російської мови, що звучать для нього, «мов гусли яровчаті»; йому до душі «цимбали білоруського звучання»; для нього «башкирська мова сонцем світиться»; він славить «чеську мову багату» і «словацьку мову глибинну»...

Про творчість Тичини захоплено пишуть росіяни і вірмени, французи й англійці, поляки й чехи, болгары й американці, його поетичні відкриття аналізують найвидатніші літературознавці, його твори видаються багатьма мовами світу. І разом з тим не було, напевне, в нашій країні поета, на якого вилили б стільки жовчі й отрути класові вороги. Вілогвардійці й петлюрівці не шкодували брудних слів у своїх газетках та журналах, гітлерівці погрозували шибеницею, а їхні прислужники — кулею з обріза...

«А я сказав, що я Делакура люблю», — мовив якимось Тичина ще на початку своєї творчості, в перші дні революції... У французького художника Ежена Делакура є картина «Свобода на барикадах» — прекрасна жінка з прапором і рушницею веде вперед повстанців...

Так і поезія Тичини, — з рушницею і прапором, прекрасна і грізна, могутня й ніжна, вона бореться на барикадах за найвищі ідеали доби...

Народився Павло Григорович Тичина 27 січня 1891 року в селі Пісках на Чернігівщині. Батько його, Григорій Тимофійович, був сільським дяком та вчителем школи грамоти. Мати, Марія Василівна, була ніжна і любляча жінка, затуркана нуждою та горем. У родині було дев'ятеро дітей. Батькової платні ледве вистачало, щоб не старцювати. Отож і довелося Павлові вже з дитинства йти на свій хліб. Дев'ятирічного хлопчика, що мав гарний голос, віддали в хор при одному з чернігівських монастирів, де малих співаків сяк-так годували, одягали і давали їм притулок. За це діти відробляли своїм талантом — співали під час церковних відправ у монастирі, на похоронах багатців. Їх також школили у бурсі, готуючи з них церковних служителів. Непівголодне існування, знущання ченців могли б зламати хлопця, якби не добрі люди, що стрічалися на його життєвому шляху. Серед вихователів бурси був професійний революціонер-більшовик Микола Ілліч Подвойський, який пізніше став одним з керівників штурму Зимового палацу, а потім — наркомом України у військово-морських справах. Микола Ілліч першим помітив, що Павло любить малювати, і прилучив хлопця до мистецтва й літератури. Поет і художник Михайло Іванович Жук, що викладав у семінарії, де після бурси вчився Павло, познайомив здібного юнака з видатним українським письменником Михайлом Михайловичем Коцюбинським. Авторіві «Фата моргана» припав до душі молодий Тичина. Він запросив його відвідувати свої «суботи», на які приходили поети-початківці з Чернігова та навколишніх сіл. Ці «суботи» були нелегальними — у Коцюбинського говорили не тільки про літературу, а й про політику, про гніт у країні та про необхідність боротися за волю. Михайло Михайлович непомітно, але наполегливо спрямовував своїх вихованців на шлях реалізму. Він учив, що література повинна бути знаряддям народу в боротьбі за щастя, за побудову нового, справедливого ладу... На одній із «субот» Коцюбинський прочитав вірш Павла Тичини «Розкажи, розкажи мені, поле...», в якому автор з боєм пише про нестерпно тяжке життя селянина, що має убогу нивку. Коцюбинський розповідав про традиції Пушкіна і Шевченка, Горького і Франка...

Перебуваючи на острові Капрі, М. М. Коцюбинський читає Максиму Горькому вірші молодого поета з Чернігова — Павла Тичини. І Горькому вони подобаються...

Два великих письменники заронили в душу Павла іскру прометеївського вогню, запалили в ньому бажання боротися за краще життя для народу. І молодий Тичина стає учасником боротьби з царськими сатрапами.

Навесні 1913 року помер Михайло Коцюбинський. Царські власті, що аж до смерті переслідували письменника-демократа, заборонили хоріві, яким керував Павло Тичина, співати над його домовиною. Тоді Тичина організував збірний хор з семінаристів, гімназистів, молодих робітників, які утворили, міцно взявшись за руки, живий ланцюг, через який не могли пробитися жандарми та козаки, — і над стародавнім Черніговом полинула непокірна пісня!..

Закінчивши семінарію, Тичина, щоб не йти на попівську службу (він уже давно став атеїстом!), вступає до Київського комерційного інституту. Щоправда, Михайло Жук радив іти до Петербурзької академії художеств, написав відповідні рекомендації — адже Павло чудово малював. Однак у Тичини не вистачило грошей на квиток до столиці... У Києві він навчається і одночасно, щоб хоч якось жити, працює. Доводиться йому бути і технічним секретарем редакції, і помічником хормейстера в театрі, і статистиком їздити по селах. Співробітничав він і в різних, тоді дуже нечисленних українських виданнях, друкує свої вірші та оповідання. У віршах того часу — чекання революції, мрія про нову Людину, що будуватиме світ добра і правди.

І коли настала революція, Павло Тичина одверто й безповоротно стає її співцем. Уже в дні весни, коли Лютнева революція змела ненависний царизм, він пише свою «Думу про трьох вітрів», у якій в алегоричній формі говорить про наступну весну людства, весну нового життя. І водночас в інших своїх віршах («На стрімчастих скелях...», «По хліб шла дитина...»), у поемі «Золотий гомін» викриває Тимчасовий уряд, провіщає Великий Жовтень і майбутні класові битви...

У дні Жовтневого повстання в Петрограді, в роки громадянської війни, яка на Україні була особливо складною та жорстокою, Павло Тичина віддає весь свій талант трудовому народові. Його вірші друкуються в газетах і журналах, з ними йдуть у бій червоноармійці. Та яку шалену лютю викликають ці ж вірші у таборі денікінців та петлюрівців!..

Наприкінці 1918 року виходить перша книга Павла Тичини «Сонячні кларнети», якій судилося стати першим класичним твором молоді української радянської літератури. Це був гімн новому життю, це було прозирання в майбутнє своєї країни й людства. За перемогу правди борються герої і наступної книги — «Плуг» (1920). «Зразу ж за селом» гинуть селяни-повстанці, «на

майдані коло церкви революція іде», падає, вражений кулею, «з коня та й на білий сніг» червоний кіннотник... Але нове життя переможе все одно, новий світ, світ соціалізму, буде побудовано!

Нам не страшні капітали: що нам, що гади сичать?

Всюди ми кривду стрічали — підемо ж правду стрічать!

Будимо, будимо, будим — молот, гудки, димарі...

Єсть ми, були ми і будем, так, як те сонце вгорі! —

писав поет у своєму «Революційному гімні» в 1919 році, коли бійці Червоної Армії йшли на бій з денікінцями. У цьому ж вірші вже тоді поет прозирає в майбутнє, мріючи про велику здружену родину вільних народів:

Видно угору, в долину, в море, у землю, ліси!..

Гей ти, могутня людино, щастя світам принеси!

Йдуть голоси до нас — чуєм — геть аж з-над фьордів і дюн:

вільну родину будуєм з тисячей тисяч кому!

Новим великим кроком уперед була наступна збірка Павла Тичини — «Вітер з України» (1924). Поет талановито і пристрасно пише, як будуватися на нашій землі те, про що мріялося у дні революції (поєми-цикли «Живем комуною» та «В космічному оркестрі», вірші «Надхедить літо...», «Повітряний флот», «Дивний флот» та інші). Але боротьба із старим світом триває, світ облуди й визиску не склав зброї — саме про це йдеться у віршах «Вітер з України», «Ходить Фауст...» і особливо — у гнівній «Відповіді землякам», адресованій недобитим петлюрівцям та денікінцям, які сичали на нас із-за кордону. І слова поета «Стою — мов скеля, непорушний» — то була не тільки Тичинина відповідь панським недобиткам, то була відповідь нового світу світові старому.

Натхненно славлячи нове життя, переймаючи революційну естафету Володимира Маяковського, поет у своїх збірках «Чернігів» (1931) і особливо «Партія веде» (1934), «Чуття єдиної родини» (1938), «Сталь і ніжність» (1941) пише, як змінюється наша країна, являються нові люди — господарі оновленої землі, що під проводом Комуністичної партії стають на чолі найперевішних сил сучасності. В 30-ті роки Павло Тичина бере активну участь у боротьбі проти загрози фашизму. Його слово лунає далеко за межами рідної країни, до нього дослухаються всі прогресивні люди планети.

А в дні Великої Вітчизняної війни слово Тичини воює на фронті. Вірші поета читають в окопах під Сталінградом, у партизанських загонах на Чернігівщині. Фашисти доценту спалюють його рідне село Піски. У вогні пожарища гинуть родичі Павла Григоровича. Сам Тичина в 1943 році попадає під наліт ворожої

авіації біля щойно визволеного Харкова і в лікарні, будучи під враженням перемог, що їх здобуває Радянська Армія на фронтах, пише свій знаменитий вірш «Я утверждаюсь»:

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
а сила знову розцвіла.

Щоб жить — ні в кого права не питаюсь!
Щоб жить — я всі кайдани розірву!
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,—
бо я живу.

І радість перемог, і незглибимий біль втрат, і віра в безсмертя нашої справи синтезовані у філософській поемі «Похорон друга», у багатьох поезіях періоду війни («Матері забуть не можу», «Ми йдемо на бій», «Весна» та інші), у статтях і виступах тих днів.

І найбільшою нагородою поетові за його подвижницьку діяльність, за його талант було те, що радянські воїни, піднявши над Берліном прапор Перемоги, написали на стіні поверженого рейхстагу слова:

Та нехай собі як знають —
божеволіють, конають,—
били й будем бити!

У повозні роки, очолюючи Міністерство освіти УРСР (з 1943 до 1949 року Тичина був наркомом, а потім міністром освіти), Павло Григорович віддає багато сил відбудові зруйнованих шкіл, налагоджує випуск зошитів та підручників, пише педагогічні праці, які збагатили вітчизняну педагогічну науку. Його ж поетичні книжки «І рости, і діяти» (1949), «Могутність нам дана» (1953), «Ми — свідомість людства» (1957), «Зростає, пречудовний світе» (1960), «Комунізму далі видні» (1961), «Срібної ночі» (1964), а також видані вже після його смерті поема-симфонія «Сковорода» (1971), збірка «В серці у моїм...» (1970) знаменують ідейно-тематичне поглиблення та збагачення форм радянської поезії.

Народ і уряд високо оцінили діяльність поета, вченого, громадського діяча Павла Григоровича Тичини. Серед його нагород — Золота Зірка Героя Соціалістичної Праці, п'ять орденів Леніна, два ордени Трудового Червоного Прапора. Всесвітня Рада Миру нагородила його своєю великою Срібною медаллю. Йому одному з перших надали звання лауреата Державної премії СРСР та Державної премії Української РСР імені Т. Г. Шевченка. Т.

чина був академіком АН УРСР та членом-кореспондентом Болгарської Академії наук. Він був членом ЦК КП України, Головою Верховної Ради України, заступником Голови Ради Національностей Верховної Ради СРСР.

П. Г. Тичина залишив велику мистецьку та наукову спадщину — поетичні книги, цілі томи перекладів з мов народів Радянського Союзу та зарубіжних країн, статей і досліджень з літературознавства, мовознавства, педагогіки, теорії музики, прекрасні малюнки, картини. Він був тонким фольклористом, збирачем народних пісень. До кінця своїх днів П. Г. Тичина очолював Комісію Співки письменників України по роботі з молодими літераторами, благословивши на творчу путь дуже багатьох українських поетів, яких тепер добре знає й шанує народ.

Але найбільше, що створив Павло Григорович Тичина, — це чарівний сад своєї поезії. Цей сад дзвенить, співає на різні голоси. Ось поет пише про ніжне, несміливе, трепетне кохання юного дівчати, яке на побаченні з хлопцем просить його, благає:

Не дивися так привітно,
Яблуневоцвітно.
Стигнуть зорі, як пшениця:
Буду я журиться.

(«Не дивися так привітно...»)

А ось він малює чернігівський пейзаж, на тлі якого відтворює те, що відбувається в його ліричній душі, коли думка думку доганяє, випереджає, влітається одна в одну:

Женуть вітри, мов буйні тури! Тополи арфи гнуть...
З душі моєї — мов лілеї —
Ростуть прекрасні — ясні, ясні —
З душі моєї смутки, жалі мов квітоньки ростуть.
Женуть вітри, мов буйні тури!

(«Закучерявилися хмари»)

У Тичини земля звучить, «як орган», і стежка на горб — «співає», звуки набувають кольорів («коливалося флейтами там, де сонце зайшло», «сніг, оркестровий долинув плач до мене», «пісня співається «червоно, крилато»). Поет експериментує зі словом, витворюючи неологізми, які збагачують українську мову. Його мова афористична, його фрази звучать, мов постріли, вони — на устах у всіх. Згадаймо його крилаті вислови «Партія веде», «Чуття єдиної родини», «Труд переростає у красу», «Я стверджуюсь, я утверждаюсь, — бо я живу» та багато інших. Його поезії — це бездонне розширення образів, несподіваних і водночас глибоких. Ось уривок із «В космічному оркестрі»:

Вставай, хто серцем кучерявий!
Нова республіко, гряди!
Хлюпни нам, море, свіжі лави!
О земле, велетнів роди!

«Серцем кучерявий!» Несподівано. Спочатку навіть незвично. Але ж на початку цього фрагменту йшлося про те, як «лисий місяць беззубо дивиться в монскль» на землю і ніяк не може зрозуміти, що там відбувається. А образ ниви, яка «хліб зернить, аж за море вусом звисла, звисла і шумить!» А образ тополь, що «мобілізуються» «під хмарним вітром на горі!» Або «арко-дужного» мосту єднання, що перевисає від народу до народу («Чуття єдиної родини!») Чи образ народу-океану, якому поет співає пеан від першого свого рядка до останнього.

Тому й сприймаєш як природні його останні слова з вірша «В серці у моїм...»:

Бо не в собі ж я, а увесь — на людях,
бо все моє — чи зблизька, чи здаля.
Тому — земля кипить, як серце в грудях,
і серце стогне, як уся земля.

Він помер 16 вересня 1967 року. Весь Київ у печалі й жалобі проводжав великого поета в останню дорогу. На траурному мітингу посланці різних республік говорили про його незвичайний талант, про могутність його слова, про відданість народові, про місце поета серед найбільших геніїв слова, які були досі.

На могилі його написано тільки два слова:

«ПАВЛО ТИЧИНА».

Народ знає, шанує і довіку пам'ятатиме поета, творчість якого — вогонь Прометея.

СТАНІСЛАВ ТЕЛЬНЮК.

ТВОРИ

ІЗ РАНИХ ТВОРІВ

РОЗКАЖИ, РОЗКАЖИ МЕНІ, ПОЛЕ..

Розкажи, розкажи мені, поле:
Чого рідко ростуть колосочки?
— Ой дощів мені б треба, дощів, а не поту,
Бо той піт прилипа до брудної сорочки,
Як плугатар кінчає роботу.

Розкажіть, розкажіть мені, хмари:
Ви чого це тікаєте далі?
— Та хіба ми, нещасні та стомлені, знаєм?
Он вітри там женуться, кричать: «Ей ви,
кравлі!
Почекайте, бо ми вас кохаєм».

Розкажи, розкажи мені, поле:
Що ж тепер нам з тобою робити?
— Ех, хіба це уперше! Така моя доля.
Хоч кукіль та волошки я буду родити —
Все ж плугатарю є щось із поля.

1911

МОЛОДИЙ Я, МОЛОДИЙ..

Молодий я, молодий,
Повний сили та одваги.
Гей, життя, виходь на бій,—
Пожартуєм для розваги!

Гей життя, ставай, тремти!
Дай я з тебе посміюся.
Хто сміліший: я чи ти —
Подивлюся, подивлюся.

Горе?.. бідь? — як жарт мине.
Скільки сили молодой!

Чи ж моя рука здригне,
Що йде битись без озброї?

Ой скажіть мені, скажіть,
Любі мої сестри, браття:
Що в житті вас так гнітить?
Чом нема у вас завзяття?

Там, де всевіт я стягну,
Де від болю шаленію, —
Там ніяк вас не збагну,
Вас ніяк не розумію.

Молодий я, молодий,
Повний сили та одваги.
Гей, життя, виходь на бій, —
Пожартуєм для розваги!

1911

ВИ ЗНАЄТЕ, ЯК ЛИПА ШЕЛЕСТИТЬ...

Ви знаєте, як липа шелестить
У місячні весняні ночі? —
Кохана спить, кохана спить,
Піди збуди, цілуй їй очі,
Кохана спить...

Ви чули ж бо: так липа шелестить.

Ви знаєте, як сплять старі гаї? —
Вони все бачать крізь тумани.
Ось місяць, зорі, солов'ї...
«Я твій», — десь чують дідугани.
А солов'ї!..

Та ви вже знаєте, як сплять гаї!

1911

НЕ БУВАВ ТИ У НАШИХ КРАЯХ!

Не бував ти у наших краях!
Там же небо — блакитні простори...
Там степи, там могили, як гори.
А весняні ночі в гаях!..
Ах, хіба ж ти, хіба ти це знаєш,
Коли сам весь тремтиш, весь смієшся, ридаєш,
Серце б'ється і б'ється в грудях...
Не бував ти у наших краях.

Не бував ти у наших краях,
Бо відтіль не таким би вернувся!
Чув про степ, що ген-ген простягнувся? —
Єсть там люди — й зросли у степах, —
Що не люблять, не вмюють ридати.
Що не можуть без пісні і нивки зорати!
Тебе ж завжди я бачу в сльозах... —
Не бував ти у наших краях.

Серпень 1911

КОЛИ В ТВОЇ ОЧІ ДИВЛЮСЯ...

Коли в твої очі дивлюся —
Здається мені:
Мов бачу я небо прозоре.
Мов бачу брильянтових зір ціле море,
Що десь там горять-усміхаються,
Чудові, ясні!..

Ах, очі, ті очі!.. Кохана,
Чом серце твоє не таке?
Чому, як говориш — на думку спадає
Те поле у жовті. Туман поглядає.
Суша бадиллина хитається..
Спить груддя важке.

1911

ДЕСЬ НА ДНІ МОГО СЕРЦЯ...

Десь на дні мого серця
Заплела дивну казку любов.
Я ішов від озерця.
Ти сказала мені: будь здоров!
Будь здоров, ти мій любий юначе!..
Ах, а серце і досі ще плаче.
Я ішов від озерця...
Десь на дні мого серця
Заплела дивну казку любов.

Говори, говори, моя мила:
Твоя мова — співучий струмок.
Ніч зірки посвітила.
Шепчуть вітру квітки: гей, в танок!
Повінчайся з туманами ночі.
Тихо так опівночі.
Ніч зірки посвітила.
Говори, говори, моя мила:
Твоя мова — співучий струмок.

1914

ІЗ КНИГИ «СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ»

НЕ ЗЕВС, НЕ ПАН..

Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух,—
Лиш Сонячні Кларнети.
У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім — всі планети.

Я був — не Я. Лиш мрія, сон.
Навколо — дзвонні звуки,
І п'ятьми творчої хітон,
І благовісні руки.

Прокинувся я — і я вже Ти:
Над мною, підо мною
Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.

І стежив я, і я веснів:
Акордились планети,
Навік я взнав, що Ти не Гнів,—
Лиш Сонячні Кларнети.

1918

ГАЇ ШУМЛЯТЬ...

Гаї шумлять —
Я слухаю.
Хмарки біжать —
Милуюся.
Милуюся-дивуюся,
Чого душі моїй
так весело.

Гей, дзвін гуде —
Іздалеку.
Думки пряде —
Над нивами.

19

Над нивами-приливами,
Купаючи мене,
мов ластівку.

Я йду, іду —
Зворушений.
Когось все жду —
Співаючи.
Співаючи-кохаючи
Під тихий шепіт трав
голублячий.

Щось мріє гай —
Над річкою.
Ген неба край —
Як золото.
Мов золото — поколото,
Горить-тремтить ріка,
як музика.

1914

АРФАМИ, АРФАМИ...

Арфами, арфами —
золотими, голосними обізвилися гаї
Самодзвонними:
Йде весна
Запашна,
Квітами-перлами
Закосичена.

Думами, думами —
наче море кораблями, переповнилась блакить
Ніжнотонними:
Буде бій
Вогневий!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...

Стану я, гляну я —
скрізь поточки як дзвіночки, жайворон
як золотий

20

З переливами:
Йде весна
Запашна,
Квітами-перлами
Закосичена.

Любая, милая, —
чи засмучена ти ходиш, чи налита щастям
вкрай.

Там за нивами:
Ой одкрий
Колос вій!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...

1914

ГАПТУЄ ДІВЧИНА...

Гаптує дівчина й ридає —
Чи то ж шиття!
Червоним, чорним вишиває
Мені життя.

Танцюють звуки на дзвіниці
І плаче дзвін.
Я йду. Мій шлях то із костриці,
То із жоржин.

Тумани линуть вгору, вгору,
А хмари — вниз.
Чому я не люблю простору,
Як я без сліз?

Я ввечері цілую рожу
І кличу сум.
Чому, чому я жити не можу
Та сам, без дум?

1914

21

О ЛЮБА ІННО...

О люба Інно, ніжна Інно!
Я — сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив —
Дитинно, злотоцінно.
Любив? — Давно. Цвіли луги...
О люба Інно, ніжна Інно,
Любові усміх квітне раз — ще й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...

Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий — я знаю.
А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом — небо... шепіт гаю...
О ні, то очі Ваші. — Я ридаю.
Сестра чи Ви? — Любив...

1915

ХТОСЬ ГЛАДИВ НИВИ...

Хтось гладив ниви, все гладив ниви,
Ходив у гніві і сіяв співи:
О, дайте грому, о, дайте зливи! —
Нехай не сохнуть злотисті гриви.
Хтось гладив ниви, так ніжно гладив...

Плили хмарини, немов перлини...
Їх вид рожевий — уста дитини!
Набігли тіні — і... ждуть долини.
Пробігли тіні — сумні хвилини:
Плили хмарини чужі, далекі...

Сліпучі тони — і дика воля!
Ой, хтось заплакав посеред поля.
Зловісна доля, жорстока доля.
Здала сміялась струнка тополя.
Сліпучі тони — й смутні волошки...

1915

КВІТЧАСТИЙ ЛУГ...

Квітчастий луг і дощик золотий.
А вдалині, мов акварелі,—
Примружились гаї, замислились оселі...
Ах, серце, пий!
Повітря — мов прив'ялий трунок.
Це рання осінь шле цілунок
Такий чудовий та сумний.

Стою я сам посеред нив чужих,
Немов покинута офіра.
І слухає мій сум природи. Люба. Щира.
Крізь плач, крізь сміх.
Вона сама — царівна мила —
Не раз свій смуток хоронила
В самій собі, в піснях своїх.

Стою. Дивлюсь. Так тихо-тихо скрізь,
Що ледве чути відгомони.
Лиш від осель пливуть тужні, обнявшись,

дзвони,—

Узори сліз.
Лише з-над хмар часом прилине
Прощання з літом журавлине —
Погасле, як грезет із риз...

Гей, над дорогою стоїть верба,
Дзвінкі дощові струни ловить,
Все вітами хитає, наче сумно мовить:
Журба, журба...
Отак роки, отак без краю
На струнах Вічності перебираю
Я, одинокая верба.

1915

ТАМ ТОПОЛІ У ПОЛІ...

Там тополі у полі на волі
(Захід сонце за обрій поніс)
З буйним вітром, свавольним і диким,
Струнко рвуться кудись в далечінь...

Йду в простори я, чулий, тривожний
(Гасне день, облітає, мов мак).
В моїм серці і бурі, і грози,
Й рокотання-ридання бандур...

Хилить вітер жита понад шляхом
(Ой там хмара похмура з півдня).
І так сумтно, так сумно співає —
Тільки перепел б'є десь у дзвін...

Моя пісне, вогниста, шалена
(Креше небо і котить свій гнів).
Ах, розбийся на світлі акорди,
Розридайсь — і затихни, як грім...

1916

ДЕСЬ НАДХОДИЛА ВЕСНА...

Десь надходила весна. — Я сказав їй: ти весна!
Сизокрилими голубками
У куточках на вустах
Їй спурхнуло щось усмішками —
Й потонуло у душі...

Наливалися жита. — Я сказав їй: золота!
Гнівню брівоньки зламалися.
Одвернулася. Пішла.
Тільки довго оглядалася —
Мовби кликала: іди!

Почали тумани йти. — Я сказав: не любиш ти!
Стала. Глянула. Промовила.
От і осінь вже прийшла.
Так любить? — кажи. Та швидше ж бо! —
Блиснув сміх їй, мов кинджал...

Зажурився під снігом гай. — Я сказав їй:
що ж... прощай!
Враз сердечним теплим сявом
Щось їй бризнуло з очей...
Сизокрилою голубкою
На моїх вона вустах!

1917

ХОДЯТЬ ПО КВІТАХ...

(Поетам-занепадникам)

Ходять по квітах, по росі.
Очима чесними,
Христовоскресними
Поєми тчуть.
А сонця, сонця в їх красі —
Не чуть.
Царства.

Під спів крові — без пісень —
Вмер чорнобривий день.
О лицарі безумного «лицарства»,
З прокляттям вас на перегній!

— Трояндний!
— Молодий!
— Бій!

1917

У СОБОР

II

Співає стежка
На город.
Гарбуз під парасольками
Про сонце думає.

За частоколом —
Зелений гімн.
Зоставайтеся, люди,
З своїми божками!

Соняшники горять...
— сама як струна —
Метеликів дуєти...
— а на лапках мед —

Ромашка? — здрастуй.
І вона тихо: здрастуй!
І звучить земля,
Як орган.

1917

А Я У ГАЙ ХОДИЛА

А я у гай ходила
по квітку ось яку!
А там дерева — люлі.
І все отак зозулі:
ку-
ку!

Я зайчика зустріла,
дрімав він на горбку.
Була б його спіймала —
зозуля ізлякала:
ку-
ку!

1917

ЗАКУЧЕРЯВИЛИСЯ ХМАРИ...

Закучерявилися хмари. Лягла в глибінь блакить...
О милий друже, — знов недуже —
О любий брате, — розіп'яте —
Недуже серце моє, серце мов лебідь той ячить.
Закучерявилися хмари...

Женуть вітри, мов буйні тури! Тополі арфи гнуть...
З душі моєї — мов лілеї —
Ростуть прекрасні — ясні, ясні —
З душі моєї смутки, жалі мов квітоньки ростуть.
Женуть вітри, мов буйні тури!

Одбивсь в озерах настроїв сонця. Снує про давнє

дим...

Я хочу бути — як забути? —
Я хочу знову — чорноброву? —
Я хочу бути вічноюним, незламно-молодим!
Одбивсь в озерах настроїв сонця.

І сміх, і дзвони, й радість тепла. Цвіте веселка дум...
Сум серце тисне: — сонце! пісне! —
В душі я ставлю — вас я славлю! —
В душі я ставлю світлий парус, бо в мене в серці сум.

І сміх, і дзвони, й радість тепла.

1917

З КОХАННЯ ПЛАКАВ Я...

З кохання плакав я, ридав.
(Над бором хмари муром!)
Той плач між нею, мною став —
(Мармуровим муром...)

Пливуть тужіння угорі.
(Вернися з сміхом-дзвоном!)
Спадає лист на пустирі —
(Кучерявим дзвоном...)

Уже десь випали сніги.
(Над бором хмари муром!)
Розбиті ніжні вороги —
(Мармуровим муром...)

Самотня ти, самотній я.
(Весна! — світанок! — вишня!)
Обсипалась душа твоя —
(Вранішня вишня...)

1917

ХОР ЛІСОВИХ ДЗВІНОЧКІВ

(Уривок із поеми)

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм:
День!
День.

Любим сонце,
Небосхил і сонце,
Світлу тіль,
Сни розкішні,
Все гаї затишні:
Тіль!
Тіль.

Линьте, хмари,
Ой прилиньте, хмари, —
Ясний день.
Окропіте,
Нас нашелестіте:
День!
День.

Хай по полю,
Золотому полю,
Ляже тіль.
Хай схитнеться —
Жито усміхнеться:
Тіль!
Тіль.

1917

ДУМА ПРО ТРЬОХ ВІТРІВ

На ранній весні-провесні,
Гей, на світанню гук.

Ой за горами, за високими,
Там за морями та за глибокими,
Ще й за шляхами несходимими —
Рано-пораненьку Ясне Сонечко сходило.
Ясне Сонечко сходило, братів своїх, Вітрів,
до себе іскликало,

До них словами промовляло:
«Брати мої!
Вітри мої!
Брати мої любі, милі,
Вольні, прудкокрилі!
А станьте ви на рівні ноги:
На гори, доли, на людяні шляхи, на перелогі
Летіть — співайте,
Про мене, вашого брата старшого, Ясного Сонечка,
Людям повідайте.
А уже ж я та не по-зимньому грюю:
Зоря з зорею перемигнутися не вєпіє, —
Як я поломенію».

Тєє Вітри зачували,
На рівні ноги ставали,
На різні сторони свої дужі крила розправляли.

На ранній весні-провесні,
Гей, на світанню гук.

Що перший Вітер молодий —
Лукавий Сніговій —
Та так собі подумав, так помислив:
«А чи не краще б було,
Коли б ти, братіку мій, Ясне Сонечко,
та по-зимньому ісходило?
Бо цю землю тільки пригрій —
То вже й клопїт імїй».
Тож перший Вітер — Сніговій-Морозище —
Летить, гуде, свище,

Снігом хати обкидає,
З людей насміхає:
«Це вас, — каже, — Сонечко веснянеє вітає».

Тоді тес люди зачували,
Одне д' одного словами промовляли:
«Ой не будь, видно, весні, як у грудні грому,
Коли до нас говорять по-чужому».

На ранній весні-провесні,
Гей, на світанню гук.

Що другий Вітер молодий —
Безжурний Буровій —
Та так собі подумав, так помислив:
«Хай собі Сонечко як завгодно сходить —
Чи по-зимньому,
Чи по-весняному,
Аби мені було можна пити-гуляти,
Свою душеньку потішати».

Тож другий Вітер налітає,
Людам хати перекидає,
Гірко так насміхає:
«Це вас, — каже, — люди, весна та воля вітає».

Тоді тес люди зачували,
Одне д' одного словами промовляли:
«Як отака весна, як отака воля —
Проклята ж наша доля!»

На ранній весні-провесні,
Гей, на світанню гук.

Що третій Вітер молодий —
Ласкавий Легіт-Теплокрил —
Та так собі подумав, так помислив:
«А спасибі, що Сонечко на весну повернуло,
А то б земля була навек схолонула, заснула».
Тож третій Вітер летить, співає,
До всіх із ласкою та по-рідному промовляє,
Жодного села, хатинки не минає,
У драпу шибку ще й пучками поторожжас-пограс;

«А вставайте, — каже, — люди, Сонце
вам усміхається,
Вашого плуга земля дожидається».

Отоді тес всі люди зачували,
Із хат з піснями виходжали,
З великої радості святую землю цілували.

На ранній весні-провесні,
Гей, на світанню гук.

1917

НЕ ДИВИСЯ ТАК ПРИВІТНО...

Не дивися так привітно,
Яблуновоцвітно.
Стигнуть зорі, як пшениця:
Буду я журиться.

Не милуй мене шовково,
Ясно-соколово.
На схід сонця квітнуть рожі:
Будуть дні погожі.

На схід сонця грають грози —
Будуть знову сльози!
Встали мати, встали й татко:
Де ластовенятко?

А я тут, в саду, на лавці,
Де квіти-ласкавці...
Що скажу їм? — Все помітно:
Яблуновоцвітно.

1918

Я СТОЮ НА КРУЧІ...

Я стою на кручі —
За рікою дзвони:
Жду твоїх вітрил я —
Тінь там тоне, тінь там десь...

Випливають хмари —
Сум росте, мов колос:
Хмари хмарять хвилі —
Сумно, сам я, світлий сон...

Вірю яснозорно. —
За рікою дзвони:
Сню волосожарно —
Тінь там тоне, тінь там десь...

Припливеш, приплинеш —
Сум росте, мов колос:
З піснею про сонце! —
Сумно, сам я, світлий сон...

1918

ЕНГАРМОНІЙНЕ

СОНЦЕ

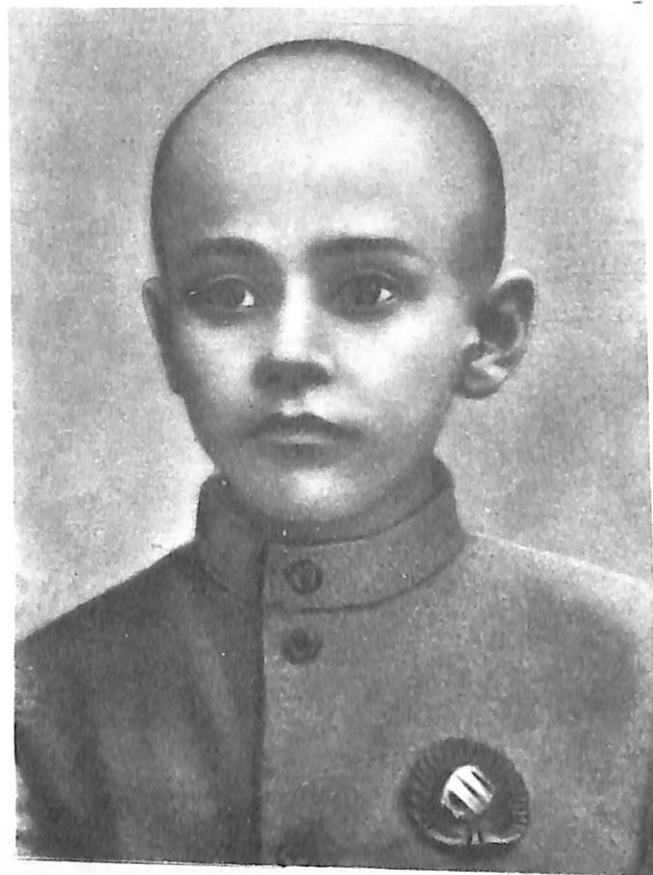
Десь клюють та й райські птиці
Вино-зелені.
Розпрозорились озера!..
Тінь. Давно.

Косарі кують до сходу.
Полум'я квіток!
Перса дівчини спросоння:
Син... синок...

ВІТЕР

Птах — ріка — зелена вика —
Ритми соняшника.
День біжить, дзвенить-сміється,
Перегулюється!

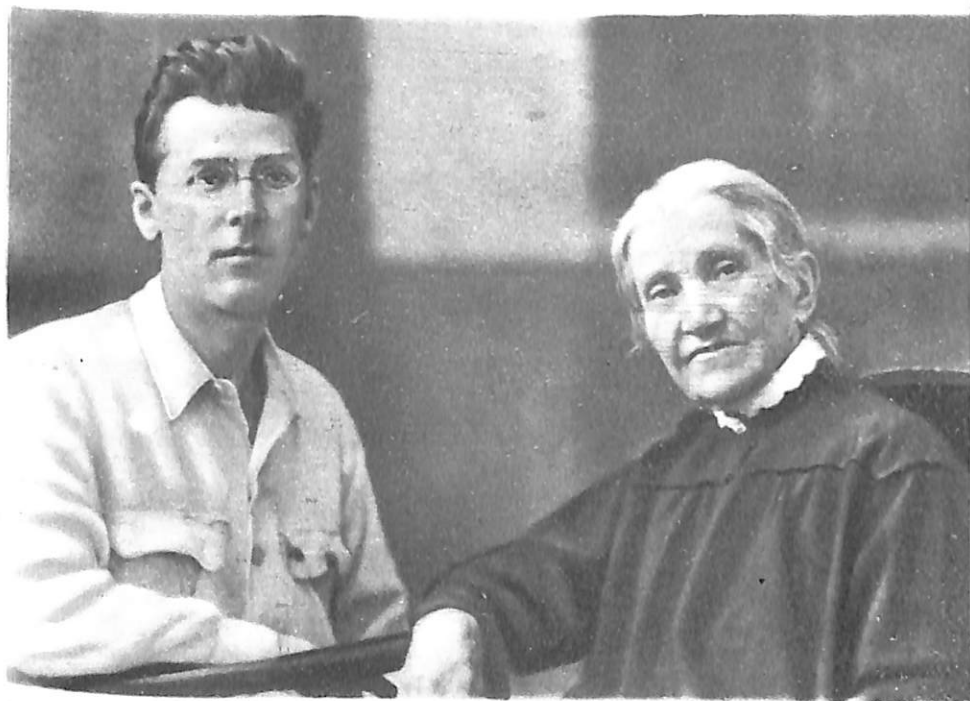
Над житами — йде з медами —
Хилить келихами.
День біжить, дзвенить-сміється,
Перегулюється!

П. Г. Тичина в дитинстві

Павло Тичина в роки навчання у семінарії

П. Г. Тичина із своєю вчителькою С. М. Морачевською. 1930

Сердечно благодарю Вас, Павел Григорьевич,
за преподанную книгу, очень интересной известностью
Вашей. Знаю я Вас давно, мне много и интересно
как вы изумительно точно говорите о людях -
рассказав о Вас М. М. Кукушкин, читая на
которые Ваши стихи.

Крайко пишу пишу Вам, желаю Вам душев-
ной бодрости, здоровья. Не думаете ли писать
прозу? Или कहаете, что и прозу Вы сви-
дес-ба чованором.

Еще раз - спасибо!

Анри Барбюс

10. VII. 27
Ваше

Лист Максима Горького молодому поэту Павлу Тичині

Павло Тичина і Анрі Барбюс. Харків. 1927

Павло Тичина любив грати на кларнеті. 1940

Павло Тичина, Олександр Довженко і Максим Рильський на антифашистському мітингу в Саратові. 1942

Соратники в боротьбі з фашизмом — соратники в боротьбі за мир: двічі Герой Радянського Союзу С. А. Ковпак, поети П. Г. Тичина і М. С. Тихонов. 50-ті роки

П. Г. Тичина

Павло Тичина і азербайджанський письменник Самед Вургун

П. Г. Тичина та письменник Д. М. Косарик (ліворуч) в гостях у піонерів. Кременчук. 1955

П. Г. Тичина і Герой Радянського Союзу космонавт Герман Титов.
1961

Перші лауреати Державної премії Української РСР ім. Т. Г. Шевченка: Павло Тичина, Олес Гончар, Платон Майборода. 1962

Обкладинка збірки поезій «Безсмертне
Леніна ім'я» Павла Тичини. 1971

Народжується нова поезія

Тобі, народо любий мій.

І сонце, й дзвін, і вишня в цвіті,
і творчість кривава мій...
Нема краси другої в світі,
як почитаєш ти ходиш!

І душі місяці, й прожні життя,
і відчування проз в собі...
Нема другої в світі сил,
як брати змагає в боротьбі!

Але не була повним ходом
сама не приїде, не вбіжить...
її навчаєш ти з народом:
і як боротися, як і жити!

Перо моє — пісні мерехтять,
пісні, що закликають в бій!
Та сила ж їх — тобі належить,
тобі, народо любий мій!

Павло Тичина

Автограф вірша «Тобі, народо любий мій»

ДОЩ

А на воді в чийсь руці
Гадюки пнуться... Сон. До дна.
Війнув, дихнув, сипнув пшона —
І заскакали горобці!..

— Тікай! — шепнуло в береги.
— Лягай... — хитнуло смолки.
Спустила хмарка на луги
Мережані подолки.

1918

ПАСТЕЛІ

I

Пробіг зайчик.
Дивиться —
Світанок!
Сидить, грається,
Ромашкам очі розтулює.
А на сході небо пахне.
Півні чорний плащ ночі
Вогняними нитками сточують.
— сонце —
Пробіг зайчик.

III

Колівалося флейтами
Там, де сонце зайшло.
Навшпиньках
Підійшов вечір.
Засвітив зорі,
Прослав на травах тумани
І, на уста поклавши палець, —
Ліг.
Колівалося флейтами
Там, де сонце зайшло.

ІЗ КНИГИ «ПЛУГ»

ПЛУГ

Євгену Тичині

Вітер.
Не вітер — буря!
Трощить, ламає, з землі вириває...
За чорними хмарами
(з блиском! ударами!),
за чорними хмарами мільйон мільйонів
мускулястих рук...

Котить. У землю врізає
(чи то місто, дорога, чи луг),
у землю плуг.
А на землі люди, звірі й сади,
а на землі боги і храми:
о пройди, пройди над нами,
розсуди!

Й були такі, що тікали
в печери, озера, ліси.
— Що ти за сило єси? —
питали.
І ніхто з них не радів, не співав.
(Огняного коня вітер гнав —
огняного коня —
в ночі —)

І тільки їх мертві, розплющені очі
відбили всю красу нового дня!
Очі.

1919

НА МАЙДАНИ

На майдані коло церкви
революція іде.
— Хай чабан! — усі гукнули, —
за отамана будé.

36

Прощавайте, ждіте волі, —
гей, на коні, всі у путь!
Закипіло, зашуміло —
тільки прапори цвітуть...

На майдані коло церкви
посмутились матері:
та світи ж ти їм дорогу,
ясен місяць угорі!

На майдані пил спадає,
Замовкає річ...
Вечір.
Ніч.

1918

ЯК УПАВ ЖЕ ВІН...

Як упав же він з коня
та й на білий сніг.
— Слава! Слава! — докотилось
і лягло до ніг.

Ще ж як руку притулив
к серцю їк свому.
Рад би ще він раз побачить
отаку зиму.

Гей, рубали ворогів
та по всіх фронтах!
З криком сів на груди ворон,
чорний ворон-птач.

Вдарив революцьонер —
захитався світ!
Як вмирав у чистім полі —
слав усім привіт.

1918

37

Я ЗНАЮ...

Я знаю: вас не раз ще прокленуть
нові співці, нова краса-голота —
за те, що з рідного свого болота
не зразу вийшли ви на вольну путь.

Спитають вас, до суду поведуть:
ви прославляли л і н ь, а де ж р о б о т а?
Чого замість човна пускали плота,
жахаючись того, що зветься Суть?

Так годі спати! виходьте на дорогу!
Людині гімн, Людині, а не богу!
Майбутньому всю душу — славний дар!

Горіть! Дивіться сонцю просто в вічі!
Бо стогне світ од «геніїв»-нездар.
І жить самі не будете ви двічі...
1919

І БУДЕ ТАК

Ще як Жовтня не було, —
Сліпі: де ж те небо? — я не бачу.
Глухі: мені здається, правду я б почув.
Каліки: плачу,
Од болю кричу!

І буде так —
Фальшиве небо сміхом хтось розколе.
І стане світ новий і люди як боги.
І скрізь, де буде поле, —
Плуги, плуги...

1919

ОДИН В ЛЮБОВ...

Один в любов, другий у містику,
а третій в гори, де орли...
І от якомусь гімназисту
вкраїнську музу віддали.

І от перебивають копію
з солодких руських поетес.
Ідуть з утопії в утопію —
і називають це «Sagesse».

А справжня муза неомузена
там десь на фронті в ніч суху
лежить запльована, залузана
на українському шляху.

Чого ж кричим, сліпі, задурені:
«хто грим наклав — отой поет», —
цигарки палим недокурені
та затягаємось в корсет?

Чи вже втомилась наша нація,
чи недалеко до кінця,
що в нас чудова профанація
і майже жодного співця!

І майже жодної поезії,
яка б нас вдарила! — Нема.
Самі предтечі анестезії
та лиш розгубленість сама.

1919

ЛИСТИ ДО ПОЕТА

Триптих

I

Еллади карта, Коцюбинський,
на етажерці лебідь:
оце і вся моя кімната, —
заходьте коли-небудь!

Я привітаю, наче друга.
Ах, я давно Вас ждала,
ще як над книжкою поезій
сміялася, ридала,

Мені все сниться: сонце, співи,
і Ви, і день весняний, —
і от я з Вами вже знайома,
поете мій коханий.

Прийдіть сьогодні: в мене вдома
лиш я сама та квіти.
Я цілий вечір буду ждати,
боятись і радіти...

II

Ви десь, мабуть, не з наших сел,
або ж... о ні, не смію.
Читала Вас я — і не все,
не все я розумію.

Чи я у полі, чи в лісу —
усе мені здається:
у Вас у книжці неживе,
а тут живе, сміється...

Про Вас недавно хтось писав:
«Поезії окраса».
А все ж таки у Вас не так,
не так, як у Тараса.

Про все в Вас єсть: і за народ,
і за долю краю.
А як до серця те узять —
даруйте, я не знаю.

III

Я комуністка, ходжу в «чужому»,
обрізала косу. —
І Вам не соромно співати
в цей час про сонце, про красу?

Пишу до Вас, бо так схотіла.
Скажіть мені:
кому потрібні рахітичні
оті сонети та пісні?

Народу, скажете? голодним? —
Нещасна, жалка ж та рука,
що тріолетами годує
робітника.

Поки прощайте, не здивуйте —
це ж не любовний лист.
А втім, скажу: Ви — сила,
і з Вас ще буде комуніст.

1920

ПСАЛОМ ЗАЛІЗУ

I

Ненáвидим прокляту мідь,
бетони і чугуни!
Ой, що там в полі, що за гук —
татари, турки, гунни?

Виходим вранці, як з печер —
курить по всій країні!..
Замість квіток шаблі, списи
виблискують в долині...

Спахне — ударить — прогрімить,
затихне за горою —
і вже спішить, і вже шумить
вгорі над головою:

копне копитом, зареве,
підкине хмару сизу —
і з криком в небо устає
новий псалом залізу.

II

Десь тут в кайданах право, честь.
Під вартою тут совість.
Хоч би вокзал побіг, гукнув,
розбуркав промисловість!

Заслаблѣ місто: кашель, кров.
На труп — ворони, галки...
Лише часом, немов крізь сон,
музика й катафалки.

І ходить чутка: генерал
утік із міста вранці.
Без бою, певно, издадуть,
коли кругом повстанці.

Стоїть завод, — не п'є, не їсть,
аж цвіллю взявся знизу...
І мовчки в небо устає
новий псалом залізу.

III

Минув, як сон, блаженний час
і готики й барокко.
Іде чугунний ренесанс,
байдуже мружить око.

Нам все одно: чи бог, чи чорт —
обидва генерали! —
Собори брови підняли,
розбіглися квартали.

Над містом зойки і плачі,
немов з перини пір'я...
Зомліло, крикнуло, втекло
зелене надвечір'я.

Це що горить: архів, музей? —
а підкладіть-но хмизу!..
З прокляттям в небо устає
новий псалом залізу.

IV

«На чорта нам здалася власть?
Нам дайте хліба, їсти!» —
А вже з повстанцями ідуть,
співають комуністи.

Пождіть, пождіть, товариші,
ще будем їсти й пити.
Коли б ви нам допомогли
капіталістів бити!

Ідуть, ідуть робітники
веселою ходою.
Над ними стрічки і квітки,
немов над молодою.

Туркоче сонце в деревах,
голубка по карнизу...
Червоно в небо устає
новий псалом залізу.

1920

РОНДЕЛІ

I

Іду з роботи я, з заводу
маніфестацію стрічать.
В квітках всі улиці кричать:
нехай, нехай живе свобода!

Сміється сонце з небозвода,
кудись хмарки на конях мчать...
Іду з роботи я, з заводу
маніфестацію стрічать.

Яка весна! Яка природа!
У серці промені звучать...
— Голоту й землю повинчать!
тоді лиш буде вічна згода.
Іду з роботи я, з заводу.

II

Мобілізуються тополі
під хмарним вітром на горі...
Уже давно ми на порі,
давно всіх кличемо: до волі!

До волі: бідні, босі й голі!
не час сидіти у норі!
Мобілізуються тополі
під хмарним вітром на горі...

Гукнем же в світ про наші болі!
Щоб од планети й до зорі —
почули скрізь пролетарі,
за що ми б'ємся тут у полі!
Мобілізуються тополі!

1920

П Л Ю С К Л И М П Р О Р О К А М

До вас, крикливі поети, офіціантики,
до вас моє слово, мій гнів.
Не робіть, не робіть ви романтики
з червоної крові братів!

Упивайтесь славою, винами,
взивайтесь жерцями краси, —
та не плачте, не вийте над домовинами,
як пси.

Фальшива естетика, грація
для вас навіть там, де гроби.
Що вам всесвітня федерація,
продажні натхненці, раби?

Що те братерство, коли вам еротика?
Змовкніть, од могил одійдіть!
Революції від вас, як од нерівного гнотика,
тільки чадить...

1920

І З К Н И Г И «ВІТЕР З УКРАЇНИ»

ВІТЕР З УКРАЇНИ

Нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння.

Чортів вітер! Проклятий вітер!

Він замахнеться раз —
рев! свист! кружіння!
І вже в гаю торішний лист —
як чортове насіння...

Або: упнеться в грузливу ріллю,
піддасть вагонам волі —
ух, як стремлять вони по рельсах,
аж нагинаються тополі!..

Чортів вітер! Проклятий вітер!

Сидить в Бенгалії Рабіндранат:
нема бунтарства в нас: людина з глини. —
Регоче вітер з України,
вітер з України!

Крізь шкельця Захід, мов з-за ґрат:
то похід звіра, звіра чи людини? —
Регоче вітер з України,
вітер з України!

Чортів вітер! Проклятий вітер!

Він корчувату голову з Дніпра:
не ждїть, пани, добра:
даремна гра!
Ах,
нікого так я не люблю,
як вітра вітровіння,

Його шляхи, його боління
і землю,
землю свою.

1923

ЖИВЕМ КОМУНОЮ

Х

Живем комуною, працюєм. Навколо ліс, самотні села і люди дикі, мов шипшина. Ах, скільки радості, коли ти любиш землю, коли гармонії шукаєш у житті! То ж кожен з нас буде людськості палац і кожен як провісник. Ах, скільки радості, коли ти любиш землю. Нема у ній ні ангелів, ні бога, ані семи небес. А є лиш гордість і горіння, сукупна праця і хвала.

Ну що ж з того, що всесвіт кров залляла? Майбутні встануть покоління — єднання тіл і душ.

Ми робим те, що робим, і світ новий — він буде наш!

1920

Межигір'я

ОСІНЬ ТАКА МИЛА...

Осінь така мила,
осінь
славна.

Осінь матусі їсти несе:
борщик у горщику,
кашка у жменьці,
скибка у пазусі,
грушки в хвартушку.

Осінь така мила,
осінь
славна.

Прийде, поставить: — Мамо, спите?
Підведуться мати:
— Це ти, моя доню?

46

— Я ішла все лісом,
дуб мене за хустку,
він хотів догнати,
борщик однять!

Осінь така мила,
осінь
славна:

— Мамо, мамусю, чом не їсте?
Бистро подивились
очі матусі,
зсунулось тіло,
звісилась рука...

Осінь така мила.
осінь
славна:

— Мамо, мамусю, чом не їсте?

1921

МИ КАЖЕМО...

Ми кажемо: сходить сонце.
А це:

Уранці
маленька дівчинка, червона шапочка —
встає, встає...
Умилась там чи ні —
корзинку — і в ліс голубий!
А в лісі душно!..
На дощ
хмари, як собаки:
то за вухом почешуться,
а то зубами клац! клац!

У лісі душно, а тут ще й вовк (місяць):
— Куди це в путь?
— А з сходу аж на спадень,
бо й там мої живуть,
червоношапочки ждуть не дождуться.

47

— А може б, я тебе ззів? — Іззіж.—
Червона шапочка за ніж!

Вцілила вовку в лису головку,
а сама скорій туди,
де ждуть її, ждуть не дождуться.

Ми кажемо: заходить сонце.

1922

ВІДПОВІДЬ ЗЕМЛЯКАМ

Немов той Дант у пеклі,
стою серед бандитів і злочинців,
серед пузатих, ситих і продажних,
серед дрібних, помстливих, тупоумних,
на купі гною жовчного, що всмоктує, затує
на дно:
співай, поете, з нами в тон!

Стою — мов скеля, непорушний.

І кубляться круг мене
в багні, в болоті, — мов гадюки,
клубком сплітаються і падають,
і твань їм рота заливає...
І вони,
мов п'яні, щось белькочуть,
руки до мене простягають і за одержу
шарпають.

О, будьте прокляті ви всі — я вас не знаю!
Не доторкайтеся, не вийте!
Болото власне — ви казали —
от двері до раю,
а нишком думали: нехай,
лиш дайте підрости,
ми ще покажем, хто ми є.
Підуть поети з нами і народи.
Не буде чвар, не буде зла,
коли замість кривавих стягів
усі побачать над собою
свого ж таки дзьобатого орла.

Пішли. Загрузли. Розгубились.
В погромах захлинулись. Упились...
О, будьте прокляті ви ще раз!
Душі моєї не купить вам
ані лавровими вінками,
ні золотом, ні хлібом, ні орлом.

Стою — мов скеля, непорушний.

1922

ЗА ВСІХ СКАЖУ...

За всіх скажу, за всіх переболію,
я кожен час на звіт іду, на суд.
Глибинами не втану, не змілію,
верхів'ями розкрилено росту.

Ніколи так душа ще не мужала!
Ніколи так ще дух не безумів!
О дух ясний — без яду і без жала —
давно ти снів? — а вже сучасний дій

всього мене обняв, здавив, напружив,
і я встаю, нову вдихаю міць.
Не мрію, ні, повіки я розмружив —
іронія і гордість на лиці,
іронія...

Товариство, яке мені діло,
чи я перший поет, чи останній?
Надівайте корони і йдіть,
отверзайте уста...

Товариство, яке мені діло,
чи я пізній предтеча, чи ранній?
Удавайте пророків і йдіть,
отверзайте уста...

Там за мною, за мною, за мною
я не знаю, там скільки іде!
Перед мене твердою ногою
наступаючий день.

Там за мною, за мною, за мною
і від плуга й від трудних станків.
Перед мене щасливеє море,
море голів...

Ну куди ж я піду після цього,
ну куди ж я оглянусь на вас,
коли сонце пронизує розум,
сонце уста?

Я дійшов свого зросту і сили,
я побачив ясне в далині.
Товариство, яке мені діло,
чи я перший, чи ні?

1922

ХОДИТЬ ФАУСТ...

Ходить Фауст по Європі
в смішках, свистах, брехеньках,—
молитовник у руках,—
думає про се, про те,
а назустріч Прометей.

Здрастуй, здрастуй, Прометею!
А! бунтуєш? — ну, бунтуй.
Похвалить не похвалю:
ах, повстаннями, бунтаю,
чи вщасливиш бідний люд?

Я на тайнах неба знаюсь,
в філософії кохаюсь,
цифрами перекидаюсь,
фактами смертей, нужди —
ну, а ти, а ти, що ти?

Я ношу в душі вериги,
не цураюся релігій,
не бунтую — тільки книги
все пишу, пишу, пишу —
ну, а ти, а ти, що ти?

50

Хочеш світ творить новітній?
А чого ж ти безробітний?
— А того, що ти не Фауст!
А того, що ти папок!
Як візьму я молоток!

А! бунтуєш? — чую, чую.
Я не Фауст? — так я й знав.
Ну, пробач! Ну, прощай!
Ходить Фауст по Європі
з молитовником в руках.

1923

НАДХОДИТЬ ЛІТО...

Надходить літо.
Чуєш-бо? — надходить літо.
Мліє гай. Ріка струнка.
В садках додолі цвіт, додолі цвіт...
Рясніє небо. Дні вже не такі.
Повніє далина. І за повіткою
малина сивіє віями...
Повніє далина.

На призьбі дід старий —
як сон.
Кошлатить йому брови внук.
Гойдає вітер мак, і мак, і явори.
Син
у землю заступа встромив
і йде до хати. Тепло як!
Це десь за тиждень вже й жита
почнуть мов справжні зорювать.
Пережили і війни і біду,
визволили землю молоду
і поділили. Іще б останню
доділити — тоді вже й зовсім.
Тиша. Лиш на кутку і дзвзак і стук.
Проїде вулицею хтось. Тиша.
Це десь за тиждень вже й жита
почнуть мов справжні зорювать.

51

Електрику сусіднє провело.
Пора б і нам? Заперечливо
хитає
головою дід.
Скрипить за хатою колодязь.
Дзвїд
тремтить і труситься, от-от впаде.
Артезіанський буде в нас, не пропадем!
Хитає головою дід.
А над селом — пустун-літан
безжурно крильми креслить план.

Виходить з хати молодая
весела мати: де мій син?
Дитина ручками, дитина ніжками — який!
Напевно, буде комсомолец — так?
І от воно вже на руках.
Забуло діда, всіх і все,
і мружить очі й груди ссе...

Надходить літо.

1924

К О Ж У М' Я К А

Кожі Микита м'яв —
прийшли к ньому люди,
прийшли в сльозах к ньому люди:
— Ой горе, Микито, якби ти знав,
горе, якби ти знав!

Король-змій
город оступив —
ну що ти йому скажеш?
Помилую, як крові нап'юся,—
ну що ти йому скажеш?

Найшов на Микиту гнів —
голови не підвів,
дванадцять кож під його руками
трісь! трісь!

Прийшли к ньому вдруге:
і в кожного ніс обрізаний,

52

і в кожного уші обрізані,
і в кожного губи.
І таке загнусашили щось:
— Ой горе, Микито, якби ти знав,
горе, якби ти знав!

Найшов на Микиту жаль —
дурнями їх обізвав:
от уже дурні, так дурні,
й коли вони переведуться!

Прийшли к ньому втретє:
і кожен перед собою вів:
жінку без голови,
сина без голови,
і так страшно, так смішно ступали їх ноги —
немовби живі...

Тут Микита зірвався:
— Усі ви безголові!
Ну що з того, що я вам поможу?
Ви тричі приходили і тричі ті ж самі —
які ви нетями!

Де
ваші
багатії? —

А! — пролунало — і стало мовчання.
Розширились очі — і стало мовчання.

— Чом в їх уші не обрізано?
— Чом в їх синів не порубано?

А! — розірвалось — і стало мовчання.
Розширились очі — і всі догадались
(лисніла кров із мертвих)...

Поклали мертвих окремо.
Живі стали окремо.
Вдарили на багатія!
Микита на короля!

Аж закипіла земля...

1924

53

ПОВІТРЯНИЙ ФЛОТ

...Дівчинка на призьбі:
ціпú-ціпú-ціпú!..
Собака на цепу.
Шумить щось у степу.

Віжить з города мати —
шумить щось у степу.
— Ой світе мій, це ж буря! —
шумить щось у степу.

— Ні, мамо, то не буря,
читала я то флот.
Тремтить від жаху мати,
реве в кошарі скот...

А небо розкружляло
у кількасот кругів,
а потім повернуло,
і шум подаленів.

— шум даленів —

1924

КУРІНЬ

Ходить ніч по саду
місячними кроками,
зоряними криками
просіває пільму.

Мені чути: вночі
хтось долівку гризе,
хтось розхитує підпори,
шарудить об курінь.

Я встаю, я свічу:
в'юнко лізе сколопендра,
а на стелі павучок.

Я встаю, я свічу:
на книжках сидить цикада,
а під ліжком їжак.

Сколопендра утекла,
павучок слустився,
ще й цикада повернулась —
просто дивиться в рот.

Ах ти ж, чортова цикадо,
ах ти ж, вихрів павучок,
ой до вас я доберуся,
ой візьмуся, накричу!

Що ж ви справді — лапками,
що ж ви справді — хвостиком
просто з стелі та на мене,
що за вами й не поспиш.

Бачу — лапки слухають,
чую — змовкло в шалаші.
Стало ж мені соромно,
стало смутно на душі.

Хто ж його погладить,
казку розповість,
як воно на вухо сяде
і собі щось їсть?

Що само ж без уха,
а то й без очей
не теряє духа
в темені ночей.

О моє хороше,
вуска на носу!
може, борщ ти любиш? —
завтра принесу.

О моє ласкаве
крилля 'голубе!
хочеш, грамоті навчу я —
ось це А, ось Б.

Тільки що ж ти плачеш?
Закортіло трав?
Е! чекай, у тебе ж ніжку
хтось пережував.

Так і в вас там війни?
Так і в вас бої?
Любії, любії,
любії мої!..

Ах ти ж, чортова цикадо,
ах ти ж, вихрів павучок:
потушу я свою лампу
і вже більш не засвічу.

Ходить ніч по саду
місячними кроками,
зоряними криками
просіває пільму.

1926
Алупка

В КОСМІЧНОМУ ОРКЕСТРІ

VI

Мов пущене ядро з гармати,
земля круг сонця творить цикл.
Тюпцем круг неї лисий місяць, —
беззубо дивиться в моноколь.

О, скільки на землі беззубих,
боятися сонця і води!..
Роди нам, земле, юних серцем,
о земле, велетнів роди!

Народи йдуть, червоно мають:
свободі путь! свободі путь!
І кров'ю землю напаяють
і знов у землю тліть ідуть.

Але на зміну їм — у муці
другі встають під дзенькіт куль,

що движуть сили революції
в новий октябрь, новий июль.

Вставай, хто серцем кучерявий!
Нова республіко, гряди!
Хлюпни нам, море, свіжі лави!
О земле, велетнів роди!

Мов пущене ядро з гармати,
земля круг сонця творить цикл.
Тюпцем круг неї лисий місяць, —
беззубо дивиться в моноколь.

Дивись, дивись: нема поради,
нема тепер шляху до мас.
Цвіли колись твої декади,
поки ти жалко не погас.

Горить же всі, хто кучерявий!
Нова республіко, гряди!
Хлюпни нам, море, свіжі лави!
О земле, велетнів роди!

VIII

Людськість промовляє
трьома розтрубами фанфар:
Шевченко — Уїтмен — Верхарн.
Мов кабелі од нації до нації,
потужно революції диктують на землі:
Шевченко — Уїтмен — Верхарн.
Включайтесь, драти,
надходьте, поети,
демократії совість,
демократії вість!
Хай оселедцю й шароварам сліпі докручують
на ліру «Страшний суд» —
наш страшний суд прийшов.
(То не тінь жерувима —
аероплана путь! —
Яка музика невловима! —
пропелєри гудуть...)
Наш страшний суд прийшов.

Це ж він укинув борозну, якої ввік не
переореш.

Це ж він ступив нам у Дніпро
і розділив надвоє.

(То не тінь херувима —
аероплана путь! —

Яка музика невловима! —
пропелери гудуть...)

Б'ють гармати і детонують всі кінці землі.
Материки колються, провалюються царства,
і бурі на кладовищі народів, наче сурми.

Гугняві гобої, генії печерні, поети на межі,
долучіть свого голосу до голосу сурм!

Людськість промовляє

трьома розтрубами фанфар:

Шевченко — Уїтмен — Верхарн.

ІЗ КНИГИ «ЧЕРНІГІВ»

ЛЕНІН

Ленін!

Одно тільки слово,

а ми вже як буря:

Готово!

Напружим в один бік, направим в другий —
і крешем, і кришим, і крушим як стій.

Ленін!

Всього лиш п'ять літер,

а скільки енергій!

Так рвіте ж:

царям не допоможуть ні брехні, ні жест —
шумуй-вишумовуй, залізний протест!

І от він вмер. І кажуть різно:
то се, то те,

непманючє.

Клянємся клятвою залізною,
що ворог жоден не втече.

І от він вмер. І кажуть з сміхом:
«Тепер державам спокійніш;
дихнем хоч раз колишнім дихом,
грошнем свободоньку за гріш».

Нехай же знають «патріоти»,
нехай повідомлять «міщан»:
не заспокоїмось ми доти,
аж поки з поля весь бур'ян
не вирвемо. А вирвем грізно!
Багнетом! Критики мечем!
Клянємся клятвою залізною,
що ворог жоден не втече!

ІЗ КНИГИ
«ПАРТІЯ ВЕДЕ»

ПАРТІЯ ВЕДЕ

Та нехай собі як знають —
божеволіють, конають, —
нам своє робить:
всіх панів до 'дної ями,
буржуїв за буржуями
будем, будем бить!
будем, будем бить!

Адже це уже не дивно,
що ми твердо, супротивно,
владно устаєм.
Ми йдемо походом гідним, —
всім пригнобленим і бідним
руку подаєм!
руку подаєм!

Оживляєм гори, води,
вибудовуєм заводи,
ростемо ж ми, гей! —
До пустель, каналу й річки
наші славні п'ятирічки —
мовби до дітей,
до своїх дітей.

Наша Армія Червона
стереже свого кордона,
а в повітрі флот, —
він і б'є, і сіє, й носить,
він Республіку підносить
до нових висот!
до нових висот!

Проти мурів, проти молу
в нас бадьорість комсомолу —
ще й підмога йде:
збільшовиченої ери
піонери, піонери —

партія веде,
партія веде.

Не на Рейні, не на Марні, —
в МТС пошлем друкарні —
це ж у нас, у нас!
Ми тривожим стратосферу,
атомне ядро і сферу —
о прекрасний час!
неповторний час!

Неповторний, невмирущий...
Хто ж од нас у світі дужчий?
І з яких країн?
Ми плануєм творчі гони —
за колонами колони,
та все ж як один!
та все ж як один!

Тож нехай собі як знають —
божеволіють, конають, —
нам своє робить:
всіх панів до 'дної ями,
буржуїв за буржуями
будем, будем бить!
будем, будем бить!

1933

ПІСНЯ ТРАКТОРИСТКИ

Як Олеся Кулик тікала на курси 1930 р.

Дим-димок од машин,
мов дівочі літа...
Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та.

Літом я робила в полі,
а як всніжило тіль-тіль,
я товаришók питала,
поступала ув артіль.

Ой артіль моя «Трояндо»,
маркізет, мадаполам!
Вишивала я узор
з тривогою пополам.

З тривогою — ой же смішно! —
з тривогою — ну й чудна! —
Тільки десь там загуркоче —
так і кинусь до вікна.

А воно й ніяк не смішно,
бо між наших вороних
повелися ті коні,
що вже знала я про них.

Не сінце вони смакують,
не траву і не овес,
а так ходять, як літають,
завертають в МТС.

Дим-димок од машин,
мов дівочі літа...
Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та.

Тут моя упала голка,
вишитий узор ізблід...
Як не кинусь я в перерві —
та й собі скорій услід!

В МТС їх зустрічають,
сходяться керманічі,
друзями їх називають,
поплескують по плечі.

Я до трактора підходжу —
сонце ясне! світе мій!
Ой, як хочеться учитись,
щоб вести його самій!

Та пустіть же мене, мамо, —
звідки в вас отее зло?
Я ж на курси трактористів
у Попівку, у село.

Мати кажуть: бога бійся!
Я кажу: чого це ви?
Доки будуть мене мучить
ваші рясни та церкви!

Дим-димок од машин,
мов дівочі літа...
Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та.

Мати кажуть: і не думай!
Я кажу: все 'дно втечу!
Раз я вранці рано встала,
що й ніхто мене не чув.

У самій лише хустині,
у блаженським пальтечку,
подалась я у Попівку
по веселому сніжку...

За Харківкою, за мостом,
у тумані, як вві сні,
доганяла я підводи —
не підводи, а пісні.

То виспірували хлопці —
високо ж та весело!..
Що, курсантів не впізнала! —
Ми в Попівку, у село.

Я дивлюсь — і аж не вірю —
все знайомі, все свої...
Сідай з нами, комсомолко,
та й поїдем, та й пої...

Дим-димок од машин,
мов дівочі літа...
Не той тепер Миргород,
Хорол-річка не та.

Миргородська МТС
7.XII. 1933

ІЗ КНИГИ
«ЧУТТЯ ЄДИНОЇ РОДИНИ»

ЧУТТЯ ЄДИНОЇ РОДИНИ

Глибинним будучи і пружним,
чужим і чуждим рідних бродів,
я володію арко-дужним
перевисанням до народів.

Воно в мені таке могутнє,
і на стількох стоїть підпорах!
Поцілиш блиском-громом в сутнє,
і чути: другий грім у горах...

А другий грім — другим ще далі
гримкоче, хоче та радіє,
що поміж націй міст із сталі,
що міжнародна дружба діє.

І ось тут сам, прогримкотівши,
стаєш ясним в своїм розвої,—
як доброго здоров'я пивши
коло криниці степової.

Ой пивши, пивши ще й утершись —
без попереджень, без умови,—
в послідньому вбачаєш першість,
як до чужої прийдеш мови.

До мови доторкнешся — м'якше
м'яких вона тобі здається.
Хай слово мовлено інакше —
та суть в нім наша зостається.

Спочатку так: немов підкова
в руках у тебе гнеться бідна,
а потім раптом — мова! мова!
Чужа — звучить мені, як рідна.

Бо то не просто мова, звуки,
не словникові холодни —

в них чути труд, і піт, і муки,
чуття єдиної родини.

В них ліс шумить і пахне квітка,
хвилюють радощі народні.
Одна в них спільна чути нитка
від давнини і по сьогодні.

І позначаш туя мову
в свою,— чудову, пребагату.
А все знаходить це основу
у силі пролетаріату.

22. VII. 1936

ЗЕЛЕН-ЗОЛОТ

Герб радянський: Серп і Молот —
зелен-золот пишний край!
Герб між колосом пшениці —
в сталі-криці пишний край!

Ти рости, пшенице повна,—
красномовна наша міць!
Стали ми народом дужим —
ми напружим нашу міць!

Будь — герой, борець, людина —
батьківщина в нас одна!
Про любов народ співає —
в нас улюблена ж одна!

Ворог стука, як у клямку,—
в нього ж лямку тягне люд!
У землі у нашій красній —
весно-ясний вільний люд!

Хай той ворог стука, лає —
бо його з'їдає лють!
В нас і саду й винограду —
й ріки дружбою течуть!

Ворог хай трусне соломки,—
щоб, як падать,— м'якша смерть.

Хоче лютий чи не хоче,—
а від нас дістане смерть!

Герб радянський: Серп і Молот —
зелен-золот пишний край!
Герб між колосом пшениці —
в сталі-криці пишний край!

1938

ПІСНЯ МОЛОДОСТІ

Значить, єсть у нас ті соки, що коріння поять.
Єсть плоди червонощокі, що к зимі достоять.
Ті майстри, що дім будують і подвір'я строять.
Юнаки, що завше норму удвоять-потроять.

А пісні співатися
червоно, крилато!
Танцю танцюватися,
бо на те ж і свято.
Гей, танцюй, да гей, танцюй,
серце ворога клинцюй!
Все зробив ти? — не забудь:
весел
будь!
Весел, весел, весел будь!

Єсть у нас могутні люди, що немов із сталі.
Дихаєм на повні груди, прозираєм далі.
У великому ж працюєм у всесвітнім залі —
перельоти і змагання, матчі, фестивалі.

Дружбою ми здружені.
Батьківщино-мати,
в наші дні напружені
що нам треба знати? —
Чи це ворог чорний, білий,
чи від злості посивілий,
а чи жовто-голубий,
просто
бий!
Просто, просто, просто бий!

Як гірлянда із калини, що вже не порветься,
між народами країни дружба розцвітеться.
А в тій дружбі, молодече, це ж багатством
зветься —
і танцює, і сміється, й де воно береться!

А пісні співатися
червоно, крилато!
Танцю танцюватися,
бо на те ж і свято.
Гей, танцюй, да гей, танцюй!
серце ворога клинцюй!
Все зробив ти? — не забудь:
весел
будь!
Весел, весел, весел будь!

Значить, єсть у нас здоров'я, і краса, і сила.
Вірю в творчість і любов я, що мене зросила.
А були ж ми як послідні, чорна смерть косила,
Революція Жовтнева бідних воскресила!

Дружбою ми здружені.
Батьківщино-мати,
в наші дні напружені
що нам треба знати? —
Чи це ворог чорний, білий,
чи від злості посивілий,
а чи жовто-голубий,
просто
бий!
Просто, просто, просто бий!

1937

ПЕРШЕ В ІСТОРІЇ

Що у них самі ж колючки — гострі та суворії.
А у нас гілки берези — срібні, яснокорії.
Буржуазнії «свободи» — плюсклії ще й хворії.
Наше ж право, рівне право — перше ув історії!

Добровісне, ясновесне,
незагасне, молоде,—
і таке ж воно прекрасне,
як ніколи і ніде!

Ой гнилеє ж панське право по своїй брехливості.
Бс без впливу, без маєтків, без цензу осілості
не доб'ється його бідний, як якоїсь милості.
Наше ж право, рівне право — цільне в своїй
цільності!

Добровісне, ясновесне,
незагасне, молоде,—
і таке ж воно прекрасне,
як ніколи і ніде!

Що банкірам служить бідний згорбленою спиною,
скоро їм в житті постане грізною причиною.
Ми ж пишаємось героїзмом, честю, батьківщиною.
Женщина у нас у праві рівна із мужчиною!

Добровісне, ясновесне,
незагасне, молоде,—
і таке ж воно прекрасне,
як ніколи і ніде!

Те, що нам за днів царату тільки було мрією,
дійсністю тепер явилось, діючою дією: —
демократія радянська розцвілась лелією,
і для бідних всього світу стали ми надією!

Добровісне, ясновесне,
незагасне, молоде,—
і таке ж воно прекрасне,
як ніколи і ніде!

1938

НА «СУБОТАХ» М. КОЦЮБИНСЬКОГО

(В Чернігові 1910 року, як я ще вчився в середній школі)

Високий, трохи зігнутий у плечах,
він зустрічає нас на дверях: — О!
сьогодні й новички є? А по втечах

не кинуться ж за вами? — Все одно
(ми сміємось) не вернемось: хай правлять
«всеношну» батюшки й без нас, в рядно,

чи то пак в ризу обіп'явшись. — Давлять
церквами вас, як і мене колись
душили. Ну заходьте ж! — Нас цікавлять

суботи Коцюбинського, а слизь
церковна... ой, набридла ж як!.. Привітно
сміється він до нас. І тепла бризь

в очах його: — Помітно ж бо, помітно,
що ви не будете царю служити
та церкві. Роздяглися? Прошу! — Квітно

до зали двері розчинились. Жить
схотілося ж одразу — стільки люду!
Від лампи від калільної дрижить

кружечок так на стелі... Йдем, без труду,
по-теплому знайомимось. І враз:
— Дозвольте сказати? а то забуду!

(Присутні в залі втихли. Квіти з ваз
теж насторожились): — Поет між нами!
Усі: Поет? а де ж?.. — і кожен раз

дивились на дідка, який (з бровами —
острішками) сидів і все гортав
журнал якийсь. І я з товаришами

своїми теж на нього поглядав
з цікавістю. Та Коцюбинський: — Бачу,
що не вгадали. Гляньте ж! — показав

рукою він на мене. Як в гарячу
я воду вскочив! Серце налилось...
Бо справді ж: молоденький — що я значу?

А він сідає тут до столу: — Ось
той зошит ваш, що ви його в суботу
дали мені. В ньому т а к е є щось

крізь зелень прозира!.. Ну, як, в роботу
ми включимо і це? — він запитав.
Усі: Будь ласка! просим! — Про голоту

тоді я прочитаю. — Тиша. Став
читати він — і я в своїх писаннях
побачив те нове, чого не знав

раніш. В притишеннях і в наростаннях
гнучкого голосу його — рости
почав я. А відтоді ж у зростаннях

все йду. Як де убрід. А де й через мости.

А прочитав тоді М. Коцюбинський саме оцей ось вірш: «Розка-
жи, розкажи мені, поле: чого рідко ростуть колосочки?»

1937

МОЇМ ВИБОРЦЯМ

В юрті я сидів на килимі в гостях
у столітнього акина у Джамбула,
коли раптом увійшла новоприбула
рада гостя з телеграмою в руках: —
з неба птах! —
Україна й тут про тебе не забула!

Всі присутні, що жували бешбармак¹,
зупинилися: а що там? хочем знати!
Кандидатом висувують в депутати?
Срібна радість! любе щастя! добрий знак!

¹ Бешбармак — казахська національна страва.

І юнак
переклав Джамбулу — той почав співати.

Ой домбра моя, Джамбулова домбра!
Ти вітай поета приграванням мірним,
осипай його зерном пісень добірним,
щоб ніяк він не сушив свого пера, —
для добра
хай народові слугою буде вірним.

Ой домбра моя — душевні дві струни!
Пам'ятаєш нашу долю незавидну?
А тепер свою ми владу маєм рідну,
і щасливі ж любі дочки і сини, —
ти дзвени
славу партії — високу та побідну!

Тут устав я і Джамбулу відповів:
Розуме одстояний і многолітній!
Ти — пшениці колос, я ж мов колос житній.
Нас один і той же дощик покропив: —
лийся, спів, —
про закон чудесний, про закон новітній!

Ну, прощай, Джамбул! і степ, і ти, горó!
Ви прощайте, любі друзі-побратими!
Та вже ж моє серце під горами тими,
де Тарасова могила, де Дніпро.
Там добро
колосками визріває золотими...

І до вас я повернутись поспішив. —
Ось я весь стою! як єсть тут перед вами!
Зразу й радості не вимовиш словами!
В дні врожайнії, напередодні жнив
в нас один мотив —
слава партії — у місті й над полями!

1938

ШАБЛЯ КОТОВСЬКОГО

(Глава з поеми)

Робітники та селяни України під керівництвом партії за допомогою російських робітників, напруживши свої сили, звільнилися від польської окупації. Особливо нищівного удару завдала білополям Перша Кінна армія на чолі з червоними полководцями К. Є. Ворошиловим та С. М. Будьонним. В поемі взято момент (осінь 1920 року), коли кавалерійська бригада Котовського, що була кинута проти великих білопольських та петлюрівських частин, які хотіли захопити район Вінниці, відбила наступ противника.

VI. ПОЄДИНОК КОТОВСЬКОГО З БІЛОПОЛЯКОМ

Наскочили одні на одних несподівано. Удень. Там, де гай осінній пожовклий, прозорий, поруділий, кінчаючись, немовби ще хотів себе продужити чагарем, ліщиною, перелісками, — раптом заголубило щось. Кіндрат: Лядські улани? А цить... ого, та в них шабель із шістдесят буде, а нас усього ж сорок. Оксен: Приймати бій чи ні? — Але тут одразу, вихопивши шаблю, Котовський: За мною! — А голубі улани теж — з криком ринулись на котовців. І попереду летів у них цибатий сивий вершник. Йх, як і зштовхнулись ж! — аж кресонуло на всі боки...

Тут не було ні гармат, ані бомб, ні швидких кулеметів — чиста робота! Все шаблею тільки — чикрижі по крижі! — шаблею тільки по черепу черсне та й тупо оддається; шкварне при шиї самій, шарконе — і навіть одхвятий голову ту білопольську, що вже, й одлетівши, з розкритим ротом (немовби збиралася крикнути) — з коня тут котилась, долом стрибала, та ще раз і ще... а свого докотившись, шиєю вгору, як зрізана тиква, гойднувшись, ставала; кров тільки з неї гус-

тая спішила у рот, що розкритий, в ніздрі, ув очі... А сам безголовий улан, як та кукла, шаблю додолу впустивши, все нижче хилився та нижче... Кінь його ржав і носився — а кукла вже падала й зовсім.

Та ні! не тільки шаблею тут ворога доймали. Он кілька уланів повернуло назад, щоб тікати. Цок! цок! цок! — узявши на темляк винутую шаблю, із нагана вистрілив навздогін по них кучерявий Оксен. А за ним і Лук'ян довгоносий: цок! І улани, на різні боки падаючи, безнадійно хватились опори в повітрі. А коні їх — аж туди за переліски з переляканим копотом копотіли. І там, на свої сідла здивовано оглядаючись, дико хропли, зривались у синії далі...

Далі далекі й собі прислухались: а що там таке? що там на тій на полянці під гаєм, де дзвону од шабель, крику, хропіння та стогону стільки, що все це умісті звуками вгору стирчало під небом м'яким, сонцехмарним, наче солом'яний куль під щокою дитини. Далекі далі — від хмари хмурніли і враз прояснилися. Бо їм же сонце з-за хмари звістку давало: відступлять котовці — красне світило світить вже не хоче, і вікна у хмарах скрізь занавісками враз запинає. А тільки ж котовці гору взяли — як світило, відкинувши всі занавіски, в самую шибку розплюснутим носом утиснетесь

щільно й прискає радісним променем-сміхом, Котовського шию й плечі могутні зверху освітить, на шаблях сікучих, гострих шаблюках, що так тобі й чешуть, — сонце відблисне, сонце в них блисне, по всіх переблисне, та враз заблискоче, скочить на вістря холодне й як стій у ворожее серце разом із ним воно різко вженеться!

А сили ж у шляхти більші були, але сили які? Не кожен з уланів знав, за що бився, а наші ж котовці, свідомості повні, знали, що бились вони за країну Радянську, — країну, пана в якій вже нема і ніколи не буде. Улани,

шаблею місця шукаючи, де б уколоти, — й словами,
лайкою, криком кололи: на пана ідеш? Ах ти ж

— Н-на! — тут котовець йому. — Як ти пан —
получай же за «бидло».

Й раптом пан голубий опинявся на коні одноруким.
З другого ж боку колов уже інший: бунтоваць?

— Н-на! — тут котовець йому. — Як ти пан —
получай за «босоту».

Й раптом пан голубий трохи нижчим ставав,
безголовим.

— Господи боже, прийми мою душу! — кричав
розгубившись
третій улан, коли шаблю котовець з руки йому

Матко-боска, вмираю ж за Польску від можа до можа.
— От і дурний, що «від можа до можа», — кольнув
тут котовець

шаблею ворога. — Жди... matka-боска, аякже! поможе.
Й так йому тут штриконув, що й виймати назад було
тісно:

Душу до бога ти просиш одправить? — це можна!
будь ласка!

Ой же і бились на тій на полянці під гаєм! Над гаєм
з криком кружляло хрипке гайвороння. В прозорому ж

дунко луна між деревами ухаля; дятли ще дужче
тукать взялися; а білки хвостаті з вершечка ялини
шишками кидались вниз, придивлялись оріховим

оком:
що там за шум! чи не можна хоч трохи ж бо
тихше? — Не можна! —

вітер в одвіт їм спіднизу і так струсонув тут осіку,
дуба й березу, що листя із них, як одчубчене пір'я,
з жахом летіло, додолу летіло, на землю на голу
падало з шумом! Та білки тепер вже кризь листу

бачили інше. Он там на полянці як крикне
Котовський:

— Славні орли! Уперед! За Республіку Рад! За
свободу! —

Й кинулись знову бійці, і чесали направо й наліво.

Сам же Котовський, як вихор, на яснім коні,
срібногривім —
шаблею — раз! — і вже ворог як спікся; шаблею —
другий! —

з жахом летіли пани, одлітали на землю на голу,
падали з шумом... І ворог вже зовсім охляв

і порідшав.
Тільки б оту іще групу здолати, що чинить їм опір.
Тільки б оту іще групу розбити, що в гай одступила.
Кинулись в гай, налетіли, урізались, в кашу
змішались!..

Тут не було ні гармат, ані бомб, ні швидких
кулеметів —
чиста робота! Все шаблею тільки — чикрижі по
крижі! —

шаблею тільки по черепу черсне та й тупо
оддається. —

— Дасться тепер вам од нас по заслuzі! — кричали
котовці

й хрусно рубали. Кістки хрупостіли, улани ж
просились:

— Досьць! Достатечне! здаюся! — Здашся? — Оксен
засміявся

й раптом побачив: Кіндрат одбивався аж ген за
дубами.

Швидше! туди! — й закричав на все горло: —
Тримайся, Кіндрате!

Хлопці, агей! — і вривавсь, як куля, у самую гущу...
Хлопці ж кругом і собі прокладали шаблями дорогу:

дасться тепер вам од нас по заслuzі! — й, пригнавши
в просіку,

шаблею ворога сікли, рубали, кололи, кришили...

О!.. тепер уже добре, здається, — дихаючи важко,
котовці один на одного з гордістю поглядали.
Лук'ян: А що, хіба ні? Оксен: Та добре ж бо,
кажу я, добре, але... Кіндрата ніде ось не видно.
Лук'ян: Кіндрата? мо' де за ворогом погнався.
Оксен: Та ні, он же кінць його поза дубами бігає.
Що ж це таке? Де це Кіндрат міг подітись?
(і раптом гукнув на весь гай): Кіндрате! чуєш?
а-гов!.. — і в хвилиній тиші, що настала,
аж ген іздалеку у відповідь почулося:
...го-ов! Оксен (радісно): Чули? Не щадний!

Та що ви за нього турбуєтесь? Маленький він, чи що? — з'явиться. — І то правда, — сказав Мартин, утираючи піт з чола правою рукою, що в ній шабля невтерта поволі гусла і темніла. І всі вони — в одставленій руці далеченько від себе шаблі свої тримали (це — щоб коней не замазати), і густо-чорне з їхніх шабель стікало на землю, на жовте листя опале, по краплі падало з вістря...

Коні ж бійців аніяк не хотіли стояти на місці: все ще мов грались — самі повертались в один бік, у другий.

Коні з налитими жахом очима тривожно косились: що? чи нема ще де ворога? всіх пересікли? — і часто ніздрі свої роздимаючи, важко боками носили, глухо ржучи самим черевом, в землю мостили копитом.

І кожен з котовців до коня свого: ну що, брат, стомився? Або ж: еге, та я бачу, іще тобі мало... І самі собі відповідали: чого ж там мало — хватить. І кожен, вловивши гілку над собою, обшарпував затиснутою жменею листя її осінне холодне. І з полегшенням шаблі свої тим листям обтирали. Та все на купу з трупів то один, то другий поглядали, — на землю, кругом притихлу, неперушно заголубілу: — Добре, так добре, аж серце радіє! Але — де ж це Котовський?

Глянув Оксен, подивився Лук'ян, а Котовський аж онде: кінь його Орлик несе проти сивого вершника! — Битись? — пискнув той вершник, вертлявий, цибатий. —

Пшепрашам! битись можу я тільки із рівним, — з тобою ж я, пхе! з голодранцем просто й балакать не хочу. Бо я ж народивсь у палаці. Сам я з гетьманського роду. — Ого! — засміявся

Котовський. — Гордий ти з біса, я бачу. Оцю твою гордість порожню я ж і зіб'ю тобі. Ну, приготуйся! Оксен кучерявий, слідом Лук'ян довгоносий, а далі Нещадний та інші

вихором к двом тим помчали й за шаблі схопилися знову. Тільки ж Котовський: — Не треба! — суворо на їх тут прикрикнув, крикнув і, мовчки всіх шаблею геть одгорнувши від себе, мовив до сивого вершника: битись не хочеться? Може, страшно вам, га? А не бійтесь, їй-богу. Отак ось, приміром, шаблю наставте та й, матері чорт, вже ж пора, починайте!

Але цибатий, зауваживши, що до Котовського один по одному з'їжджаються бійці його, а також раптом відчувши тишу в гаю за спиною своєю, дегадався вже (а оглянутися ж було страшно), зрозумів: це, певно, сам він із усіх уланів одним-однісіньким лишився! І від цього жаху — в цю мить смертельний пішли танцювати зуби його. І сам він зблід увесь, затрусився... Тож, не тямлячи себе, він, щонайвищу ноту вхопивши, завизкотів на Котовського:

Стій мені тут і ні з місця! Бо я тебе зараз... чи чуєш?

— Ну я ж стою, — спокійно йому Котовський, іще й рукою — тією, що з шаблею, — у бока взявся. — Я стою, але дозвольте спитати, чого це ваша милість так ловко дрібушечки на зубах вицокочує? — Чи, може, якраз замість кулемета вас у себе найняли?

— Що? — завищав тут наш фронт. — Щоб мене ображать? Не позвалям! Як це ти смієш із мене сміятись? Я шляхтич! а ти хто?

В мене ж маєтків — аж золото капає! хліба, худоби...

— Пробачте, ваше сіятельство, — смиренно сказав Котовський, — але мені здається, що у вас он із носа капає трохи, га? А ну да, що слід було б спочатку вам утертись, а тоді вже й балакати зі мною. (І раптом, міняючи смиренний тон на гнівний, владний): Хліба й худоби, кажете? Так чого ж ви тоді на наш хліб зазіхаєте, на нашу худобу? Ех ви ж... шляхта недорізана!

— А, так ти ось як? — улан верескнув. —

Приготуйся ж! —
і, шаблю вгору піднісни, він раптом завмер на
хвилину,
бо часто смикатись шиєю став, мов із петлі тісної
вилазив.
Гикавка гостра напала, і він — ковтне слину та й
кавкне;
стримає себе, що от уже наче й минуло, — та й знову
кавкне, аж Орлик, Котовського кінь, реготати узявся:
що це бо справді? — заржав він. — Противник полови
об'ївся?
й тупнув копитом, ще й ямочку вибив — таку
глибоченьку,
темну, провальну, що й сам із Котовським набік
похилився.

— Ну ти! не балуйсь! — ласкаво сказав Котовський до коня. І, відхиливши свій корпус назад та набравши поводи на себе, він послабленими шенкелями осадив Орлика назад. І знов до цибатого спокійним, немовби співчуваючим голосом: Е-е! кепська ваша справа, я бачу. Чому кепська? Таж у вашої світлості ще й досі, видно, судороги не проходять. Хм! Добре ж я, значить, тебе, пане Пшесмицький, за горло колись був подержав. — Як?! Котовський! — жажнувся Пшесмицький. — Так! він самий і є, — відповів Котовський, — а що, не впізнав хіба? Той самісінський Котовський, що у бессарабського поміщика (пам'ятаєш, як я служив у твого пана садівником, ще до революції, а ти був правою рукою гнобителя пана?) за те, що я оступився за бідних, ти хотів мене... Пшесмицький (аж задихаючись від люті): Так, я хотів тебе вбити і, давши оголошення скрізь Котовського шукати, оцінив твою голову у 10 000! Так ось коли її нарешті маю! Котовський: Так ось коли я і твою голову маю, — голову, що й копійки не варта, але ж мені зараз для розплати потрібна. — Ні, ще не маєш! — осіпнувши коня, процокотів зубами цибатий, — «для розплати», хлоп ти неукійони, — і кінь його, гарцюючи, повернувся чогось лівим боком; повернув свого Орлика й Котовський — і стали вони, як при ров'їзді: цей хвостом коня сюди, а той

хвостом у інший бік. Пшесмицький: Зі мною битись — це тобі не пісеньку про хоца Кодряну співати. Котовський: А ти тільки одного Кодряну й знаєш? А іще ж я й про хоца Воїну з другом дитинства свого співав, із Кіндратом (не повертаючи голови) — Кіндрате, чи чуєш? (Хлопці, перезирнувшись винувато, аж тепер тільки з Кіндратом страшно щось відчули, і зразу ж потиху трос відділилося до гаю). Котовський: А Воїну — це все одно, що український Кармелюк, він і свого молдавського пана добре бив, та лупив вже і вашого! Зрозумів? Де тобі, мізерії такій, зрозуміти, — ти ж бессарабському поміщикові Пуришкевичу весь час чоботи лизав.

— Ах ти ж нещени! — панок завищав. І, коня свого вліво поводом змусивши тут повернутись, сам ізогнувся: очі — мов спущені з цепу собаки; зубами аж клацнув; шиєю смикався теж, наче з петлі тісної вилазив. Шаблею ж — чисто як вінничком десь обмітав павутиння! — легко помахував: ось! — верещав він: ану підступися! — Ах ти ж мерзотний! — Котовський гукнув. І, коня свого вліво внутрішнім шенкелем враз підштовхнувши, сам відхилився: очі — як тії прожектори два, що на хвилину пригасли — й раптом блискучим розплющатся в гніві, всього тебе знижують, наскрізь пронижуть, просвітять, проріжуть, до мозку проколють. Шаблею блиснувши, приснув презирством: ну що, ізлякався?

— Пане Пшесмицький, не здавайтесь! — зарипів, по землі качаючись, недобитий улан. Котовці кинулись було туди, щоб його... — Не треба! — зупинив їх Котовський: хіба не бачите? і так уже ж сам він доходить. А рука улана немов ще хотіла щось сказати: із-за трупа коня свого попробувала привітно панові своєму помахати, та й зразу ж упала — важка, непотрібна.

— Я ізлякався? — джигун підсмикнувся. — Щоб я, пан Пшесмицький, клопа боявся?.. — І півником крикнув: — Ого! —

Какаріком волю надувши: — Пшепрашам! — од злості труснувся. Плюнув, але ж обплював тільки груди собі.

А утертись — заняті руки були. — Пам'ятаєш? — продовжував,

як я вдарив тебе, коли ти захищати почав двірську челядь. — Що ж, пам'ятаю, — йому тут Котовський, — це все, що згадав ти?

А ніч! У саду! як тебе я піймав та як, тії спустивши з тебе, усипав гарячих по голому тілі! А бив я дошкою з ящика — в ній ще стирчали гвіздки і

гвіздочки. Ух, і вертівся ж ти в мене! та ох же й крутився!

А потім: ой — запищав! я не буду! ніколи вже більше не буду!

Мов буря зірвалась за спиною Котовського — аж над гаєм гайвороння знялося! Та Котовський не оглянувся, навіть бровою не повів. Він знав: це його хлопці, горді за нього перед ворогом, раптом реготом вибухнули скаженим, а пересміявшись, трохи притихли. А сонце з-під хмарних занавісок теж і собі, приплюснувшись носом до шибки, з цікавістю поглядало: а що то воно буде?

— Буде таке, — тут ізнову Котовський, — що я тебе й чесно розстанемось. Ну? Починаймо?

Пшесмицький: Убити хочеш мене ти? Котовський: А ти не хитруй.

Убивати ще я нікого ніде не вбивав, а боротися, битись — завше охочий. У рівнім бою саме ж діло покаже — хто з нас лежатиме долі, а хто переможцем лишиться. — Що з ним балакати! — не втерпів Оксен

кучерявий. — Папашо! дайте мені його в руки — та я з нього виріжу паси, пасами ж тими хвосту попідв'язую коням, щоб легше біглося у бій проти шляхти! — Махаючи мордами, коні

всі тут сміятися стали, а хлопці й собі, — ще ж і сонце пирснуло зверху. Котовський: Ану, дисципліна! забули?

Всі раптом уцухли. Котовський (не спускаючи очей із Пшесмицького, говорить до того, що в нього за спиною): Тебе я, Оксен, не раз уже осмикував, а ти все ще свої? Що ми, людоїди які, що будемо паси спускати? Стидився б таке говорити. Я понижаю тебе по службі — Кіндрат нехай замінить. (Хлопці знову мовчки презирнулися, і двоє з них, тихо відділившись, помчали до гаю). Котовський: З полоненими ми поводимось по-людськи. Так і заміть собі. І ти, Пшесмицький, теж. Як хочеш жив зостатись — кидай чесно шаблю та й уже. Ну? — Але тут Пшесмицький несподівано замахнувся... Дзвяк! — одбив його шаблю Котовський: а! дак ти ось як! обманом хочеш узяти? Ні, обманом нічого не вийде.

— Вийде чи ні, — зашипів Пшесмицький, — ми зараз побачим.

Будемо битись, тим часом оточать кругом вас жовніри.

Ось вже біжать вони, глянь ось у той бік! На це ж Котовський:

Сам ти й дивися туди, а мене не піддуриш; обманом тут не візьмеш... — Оксен кучерявий метнувся в

один бік, швидко від'їхав і став на дорозі, Лук'ян же у другий. Видно, придумав нове щось цибатий, бо раптом

замовкнув, тільки помахував шаблею. Змовкнув теж і

Котовський, став, як струна та, напружений. Тиша! Лиш дятли із лісу

тукали чітко. Та сонце — мов люстра, повішена в небі, —

грало, підвісками блискало, геть кришталем вигравало...

Коні відходили й сходились знов, аж на диби ставали. Дзвяк — і схрестилися шаблі. Пшесмицький: Ти думав, боюся?

Варто мені тільки свиснуть — і зразу з-за лісу Петлюра

прийде. Котівський: Петлюра хоробрый, як
заець. Бив я
добре його, то вже бачив. Ну свисни ж...— І, шаблю
відбивши,
в лікоть Пшесмицького ранив, аж той іскривився й
рукою
з шаблею рухати став, наче дошку в повітрі пилав він.

Мов та люстра скляна багатоголоса — брязнуло
щось на різні голоси за спиною Котовського й тут
же підвісками кришталевими безладно розкоти-
лось! Та Котовський навіть бровою не повів. Він
знав: це його хлопці, міткий укол шаблі його
оцінивши, так весело брязнули сміхом розкотис-
тим, а розкотившись — трохи притихли.

Коні відходили й сходились знов, аж на дибі ставали.
— Хочеш? — захвастав Пшесмицький, — гукну я — й
появиться Врангель.
— Врангель, — йому тут Котовський, — своє вже
дістав; Ворошилов,
Фрунзе й Будьонний такого дали йому чосу, що довго
він пам'ятатиме, клятий! — Та — дзвук його знову по
шаблі,
дзвук його ще раз, — оце щоб не хвастав. У нас щоб
не шастав!
— Ну то Антанту тоді я покличу, — скрикнув
Пшесмицький. —
Всі буржуазні країни, усіх королів і банкірів,
папу римського, бога самого на тебе настрою!
— В бога, — йому тут Котовський, — ми зовсім
не вірим.
А папи й мами твоєї, Антанти, — теж аніяк не
злякались.
Що ти пишдиш тут, ну що ти змагаєшся? Гусінь
зажерна!
Жевжик нещасний! Це ж ви українців у Польщі
гнітили!
Сало пузате! Це ж ви білорусів живими копали!
Прокляте падло! Це ж ви, як Петлюра, євреїв громили!
Будете ж знати тепер — і від нас, і від люду від свого!
Комуністична партія Польщі зростає. Будеш,
папе, летіти з палаців. — Та дзвук йому знову по
шаблі!

— Будеш летіть та ще й як! — не втерпів за спиною
Котовського Нещадний.
Коні злетілись один проти одного, з храпом на дибі
знявшись, немовби боролись ногами в повітрі.
Завмерли
хлопці Котовського, стежили пильно: ага! тільки
крикне
радо которийсь, або ж: а ще так його, так! А цибатий
просто вже ліз, як сліпий, та Котовський удар
зберігав свій
десь наостанок, а тільки одбиви вправно робив він.

Отак, змагаючись на здіблених конях, непоміт-
но одійшли вони до примороженого клена серед
поляни. Вітер війнув — листя з клена жовте, жов-
таво-золоте полетіло. Попавши в повітряні потоки,
воно безжурним табунцем спочатку покружляло-
повертілось над двома єдиноборцями вгорі, а по-
тім, нижче спустившись, посідало їм на голови, на
плечі, за гриви коней почіплялось. А те листя, що
вбік поодлітало, — немовби вже й кружляти розу-
чилось: над самою землею, де вітру нема, рясно
злитими зливками золота падало...

Падала мляво рука і в цибатого: він употів весь.
Кінь його теж опустивсь на передні, назад осадився.

А! захарамаркавсь? — крикнули хлопці. — Бо все
ждав, що на поміч хтось прийде? А Котів-
ський: Ану, дисципліна! І враз рубонув прорі-
зуючим ударом, ударом з одтяжкою, — і те, що
звалося Пшесмицьким, як по-готовому... напопо-
лам...

Мов зливки золота із срібних лопат дзвінких раптом
за спиною Котовського сипнув хто в потоки! Це його
хлопці, горді за нього, так щедро сміхом дзвенючим
сипонули!.. а безголовий цибатий, перед тим як упасти,
ще трохи похитався на коні, немовби роздумував, а
в який саме бік хилитись? І шаблю випустив додолу
він, сам грякнувся на землю. Кінь його злякався і по-
мчав — та чомусь помчав у той бік, де стояв Оксен
кучерявий. Оксен: Тю на тебе, сатано! ага, догрався?
(а під'їхавши до гурту, радо закричав): Ой папапо,
красота! одне тільки недобре: ну й що б було його ме-

ні віддати ще тоді, як я просив!.. Та я б його...— А з другого боку, підлітаючи на коні, Лук'ян довгоносий аж не тямив себе від захоплення: ой же й дійсно розкіш!

Але тут хлопці: цс! цс!.. несуть!.. Котовський (*швидко обернувшись*): Кого несуть? Нещадний (*ведучи свого коня на повіді*): Ну як тобі сказати, Григорію Івановичу? Язик же не повертається. Котовський: Ну що таке? та швидше ж бо кажи! й чого ти без шинелі? Нещадний: Кіндратові твоєму шинелю я віддав (*сказав і, затулившись рукою, гірко враз заплавав*). Котовський: Кіндратові? (*шенкелем свого Орлика повернув*). Що таке? Коли і як це могло статись? Чого ж ви мовчите? Чого раніш мені цього не говорили? Чуєте, що я сказав? Нещадний: Ну як можна, коли ти бився з оцим ось... (*Плюнув на труп Пшесмицького і знов закрився рукою*). А Мартин (*на коні*): Та й самого ж Кіндрата ми довго не могли знайти ніяк. А він був он там, на самому споді під купою ворогів.

Але Котовський вже їх не слухав. Орлик стрілою поніс його туди, до гаю! Назустріч йому із гаю четверо хлопців — на шинелі, як на носилках, виносили Кіндрата. — Кіндрате! — крикнув Котовський і простягнув до нього руку з шаблею, яку ще й досі не вкладав він у піхви. Але зараз же нахмурився і відхилився, як од нестерпного видіння. — Ні, ні... це не Кіндрат... не Кіндрат? а хто ж тоді? О-о... (*застогнав і враз тихим ласкавим голосом заговорив*): Кіндрасю, чого ж це ти такий необережний? Вони на тебе зграєю насіли? Чудак, так ти б мене гукнув. Та, кажеш, гукав? А як же так, що я й не чув, — ой Кіндратоньку, Кіндратку... (*лівою рукою зняв із голови червоного свого кашкета*).

Хлопці тим часом мовчки поклали Кіндрата на м'якому листі нападаюму, на червоноястому із осінніми крапками смертними, як тая парча, листі золотому... Підїхали й ті, що були коло клена, познімали шапки свої, глянули на труп — і зрозуміли, чого це Котовський аж наче осів плечима. — Горем, Кіндратку, не можна жартувати, — так само проникливо і по-дитячому чисто продовжував Котовський: — Скажи, що ж це ти зробив зо мною? Ти встанеш знову, ну правда ж, скажи, ти встанеш? І ми побіжимо в той яр, що за Ко-

корозинською школою, де ми з тобою ще дев'яцот третього року прокламації читали. А потім увечері в селі Бієшти підемо на «джок», і ти будеш танцювати, а під час танців вербувати хлопців до нашого підпільного гуртка. Ну то чом же, чом не встасш, чуєш ти, Кіндратку?

На шинелі ж, у вічнім заціпенінню, лежало щось таке — посічене! пошматоване! — що й трудно було в ньому людину впізнати.

— Розгнівався на мене, Кіндраточку? Чи, може, загордився? — Котовський, підвівши свою голову, поволі обвів усіх ясними очима, повними сліз, і, немовби скаржачись, промовив: — Що ж... не хоче говорить. Ой, важко ж мені, товариші, важко! — (*і сам закрив лице своєю рукою*). — Сльози душили й котовців. І вони, як той клен приморожений, на вітрі з непокритими головами стояли, глибоко всім еством своїм чуючи, що і в них же оце листя спадає потроху.

— Ну, добре! — обиженням, захриплим од горя голосом промовив Котовський. (*Надів свого кашкета, за ним і всі хлопці голови свої покрили*). Добре. (*І це раз, тільки вже голосом вищим*): Добре! нехай і так! Ми ще покажемо! — Осадив Орлика назад, хлопці теж — у другий бік із кінцями відступили. І залишилось посередині між ними на шинелі Нещадного те, що вже ось одійшло від них, і відійшло навіки. Котовський: Так от що! Героя (*це він промовив зично*) — орла (*це він промовив гордо*) — славного борця за свободу (*на повний голос закричав*) — борця за щастя трудящих — пошануємо ж ми так, як він того достоїн! Кіндрата з честю поховайте, та не де-небудь, а отут під гаєм. Нехай йому влітку сонце світить; нехай його пташки щоранку будять; нехай йому листя цілоденно і вночі шумить — великій славі його заздрячи своїм шумом, шумом рясномільйонним. Мільйони Кіндрата будуть пам'ятати! А що торкається оцих (*шаблею в руці показав на голубій трупи*), що торкається панів і буржуазії, світової наволочі — клянимося, товариші, ось зараз тут над останками героя, що ми їм (*голос його ще вище задзвенів, очі гнівом налилися*), — ми цього їм ніколи не забудемо! — Усі: Клянемося тобі, Кіндрате! Ми помстимось за тебе! Бити шляхту ніколи не забудемо! (*І почали копати яму*).

А Орлик сердито заржав, ще й тупнув копитом у землю. І за один раз — ямку вибив у ній — да таку глибоченьку, темну, провальну, що й сам із Котовським набік похилився. А Котовський хотів було сказати йому: не балуйсь! — та так і не сказав нічого. Він все ще тримав у відставленій руці гостру шаблю свою. І густо-чорне стікало з неї на землю, на листя, на зливки золота по краплі капало.

1938

ІЗ КНИГИ «СТАЛЬ І НІЖНІСТЬ»

НА ОДЕРЖАННЯ ОРДЕНА

Я одержав нагороду.
Що скажу своєму народу?
Тільки те, що я із ним
буду жить життям одним.
Буду піснею дзвеніти,
і мужатись, і мужніти, —
через довгі мости
переходить і рости.
Ой, яким же мені бути:
з холодочком м'яти-рути?
Чи суворим, як той став, —
щоб аж ворог трепетав?
Розстановка ж сил у світі
і жорстока і складна.
Ще Європа в ближнім літі
стрепенеться аж до дна...

І народ як нива грає,
голосом відповідає:
— Сталь і ніжність, любий мій,
поєднать в собі зумій.
Все вмісти в душі: — і м'яту,
І Європу перем'яту;
ти узорами узорсь,
до глибин перепрозорсь.
А прозорість тут не проста:
мускулиста, повнокоста, —
що могла б і жить, і жить, —
кров по жилах в ній біжить...

Я одержав нагороду.
Слава партії й народу!
Слава тим, хто мене вів,
соками землі живив!
Ой ти, земле, люба земле, —
всю ж тебе душа присмле.
Ти рахманна і пухка,
сонця промінь — як рука...

Сонце гріє і голубить,
на геройство серце будить;
і давно збудився я:
он сичить на нас змія...
Та хіба ж я можу бути
з холодочком м'яти-рути?
Ні тим більш сховатись десь:
світ розколюється ж весь!

І народ як нива грає,
голосом відповідає:
— Від укусів та від жал
відбивайся, як кинджал!
Все вмісти в собі: й природу,
й думи вільного народу,
й запах рідної землі,
повні зорі на Кремлі!..
Ти повнися повнотою —
творчою, презолотою,
що могла б і жити, і жити —
кров по жилах в ній біжить...

1939

ГАННУСЕНЬКА ІЗ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Ой річенька манюсінька
всі греблі розрива.
Стояла там Ганнусенька
і кидала слова:
— Течи, моя гарнюсінька,
на той бік, де права.
Хай чує ж бо матусенька,
що я іще жива.

Хай рученьку улюблену
хутчій мені подасть.
Ой скільки в ніч загублену
взнала я нещастя!
Мою хатину рублену
спалила панська власть.
Невже ж оцю зазублену
не скину я напасть? —

88

І їй в одну хвилиночку
матусенька: — Іду!
Ну хто ж свою дитиночку
не прийме до ладу, —
не справить їй хустиночку,
скупає у меду?
Хрещатий мій барвіночку
в зеленому саду!..

Взяла її — сиріточку —
й вернула всім полям,
і золотому житечку,
і ягідним садам.
Ще й брівоньку, як ниточку,
погладила отам:
— Мою маленьку квіточку
в обиду я не дам.

І стала жить Ганнусенька
в своїй сім'ї, в роду,
така русява, русенька
з рум'янцем на виду.
Тут качечка, там гусонька
ще й груші у меду...
А щедрая матусенька
раділа у саду.

1939

ЇДЕМО З ВЕЛИКОЇ БАГАЧКИ

(Після ювілею кобзаря Ф. Д. Кушнерика)

В ніч таку, морозяну і строгу,
в небі зорі — наче вимиті, нові...
«Вихожу один я на дорогу», —
все дзвенить у мене в голові.

Їдемо з Великої Багачки.
Сніг скрипить — на весь широкий світ!
Синьо так! Біжать собі конячки,
«І звезда с звездою говорить».

89

Враз передня вниз пішла підвода.
Міст заgrimкотів — це Псьол-ріка.
Кілометр — не більш до небозвода,
тільки ж він біжить собі й тіка.

Хай тіка в нічні свої алеї.
В тім же все й життя, щоб доганять.
На Кушнериковім ювілеї
нас було в Багачці двадцять п'ять.

Знову поле. Вітер в два весельця
нас погнав, як човна в синій млі...
Що й казати! Чудесно односельця
шанував народ у цім селі.

Радий я, що все оце побачив:
ах, яких в житті ще нам прикрас!
Лермонтову шлях — у тьмі маячив,
нам же шлях — освітлений весь час.

«Вихожу один я на дорогу», —
в цих словах ой скільки гіркоти!
Ми ж співаєм сонцю перемогу,
сонечку, з яким нам легко йти!

Працювати — сумлінно та почеськи!
Заспівати — на весь широкий світ!
...Сніг скрипить. Вже близько он Яреськи,
«Й звезда с звездою говорит».

23.XII. 1940

З МОГО ДИТИНСТВА

— Павлусю! Ну ж взувайсь у чобітки —
в Чернігів ідем. Мій тобі отецький
такий совіт: не гулі-гулянкї,
а працювати. Іди собі у співаки
в той Єлецький у монастир чернецький.

— А що ж, — озвалась мати, — що робить?
Погладила мене рукою. Ліця
заплакані. — Павлусю! Трудно жити!

Ти їдь. Мо' вдасться в бурсу поступить.
Сідайте на дорогу — так годиться.

Посиділи. Встаєм. Виходим в двір.
Мою корзинку в передок підводи
вмостив уже Ладимер. Кінь як звір,
тремтить увесь... — Прощай, Павлусю! Вір
в людей! — І мати, добра од природи,

заплакала... Схопився Незівай
і на коня загавкав. І побігли
за возом Ксеся й Костя: — Приїжджай! —
Кричав щось і Євген — лиш чулось: «ай».
Та швидко повернуть вже ми устигли...

І от Чернігів. Ранком він ще спав.
За ніч осівся іній на будинки...
Двірник гнойок по вулиці змітав.
Я в сад одбіг, каштанів назбирав.
Купили на базарі ми печінки.

— Борщу! — кричали там: — Гарячих щей!
В соборі дзвін загув. — Куди ми, татку?
— А пійдем приложитись до мощей. —
Поклав він п'ятачок — «святих вещей»
нам дав чернець: іконку, хрещик, ватку.

Як вийшли ми, то ген там дзвін почувсь.
Це в Єлецькім! — і батько захрестився...
— Якби вдалося — я б тебе ізбувсь,
і легше б стало... — В думках я й незчувсь,
як перед нами Єлецький розкрився.

Висока брама. Хрест. А так здаля
і церква. Йдуть з торбинками прочани.
Чернець назустріч їм — благословля.
— Так це монахом, татку, буду й я?
— Мовчи! Таке дурне вже, копійчане.

Навіщо ж бо тобі монахом бути?
Співати будеш в архирейськім хорі
та в бурсі вчитись. Тут же хоч і б'ють,
а все ж... труди твої не пропадуть.
А без науки що ж — нидій у горі...

Було мені ще років вісім. Мав тоненький голос я. Але по слуху яку завгодно пісню переймав. І от прийшли ми. Регент потримав мене за пугвицю: — Святому духу

як вмієш, — значить, не без талану. — Мовчав я, бо не знав, чого він хоче. А батько: — Дайте я його струсну, то живо рота всі розкриє... Ну? Аж дивно: дома — то таке співоче! —

Та регент знову: — «Господі воззвах» второго гласа... — «От де причепився!» — подумав я собі. Он небо... птах... Шепнув мені тут батько: — Просто жах, що за дитя! Куди ти задивився?

Дививсь, бо за розчиненим вікном у сірих блузах хлопчачи сміялись; чомусь мені грозили кулаком, показували язика, котом нявчали, бігали, перекидались...

— Так от, — промовив регент, — їдь назад. І не проси й не плач, бо що ж ти знаєш? А я й не плакав: все дививсь у сад, де хлопчачи для чогось стали в ряд... Заплакав батько тут: ну от і маєш...

А сам, вклонившись регенту, сказав: — Прийміть його! Зостанеться ж нещасний та без науки. Так би вас прохав! Якби він «Тече річка» заспівав або ж хоч «Спи, младенец мой прекрасный!»

— Та то все добре! — регент усміхнувся: — Це світські пісні, а нам духовні потрібно. Ти! — до мене він звернувся, — Не стидно? га? божественних забувсь. Кишені ж ось твої каштанів повні.

— Авжеж! — погодився і батько мій, — ти слухайсь, слухайсь та навчайся. Чуєш,

Павлусю? Тям і все це розумій. Сім'я ж велика в нас. От і зумій крутиться. Як ти всіх їх прохарчуєш?

Поклимав регент скрипку: — Ну, давай попробуєм. Що важко жити — це знаєм. Візьми ось так... Звучить як срібно!.. Рай тобі в нас буде... Ще раз... Заспівай і пісню. — Я ж тут — «Ой за гаєм, гаєм»

як ухопив, то хлопчачи в рядах здивовано переглянулись. — Значить, — промовив регент, — буде в дискантах ходити. А тільки ж «Господі воззвах» щоб виучив!.. — Ой як же вас оддячить! —

зворушено мій батько поклонивсь. Та регент: — Нам нічого не потрібно, а хлопцеві хіба, щоб він учивсь, на книги. — Повернувся і де він дівсь, — я й не помітив. — Срібно! срібно! срібно! —

кругом затанцювали хлопчачи. — А звідки ти? І де такий узявся? — Ну я пішов, — тут батько, — ти ж таки не балуйся, а вчись. Пройдуть роки... Й крізь сльози він зо мною попрощався.

Не встиг я повернутись, як: — «Жучок! — у сад хтось крикнув. — Швидше йди! — Посвятим!» — Прибіг хлопчак: — А де той новичок? Души подушкою! Лупи в бочок! Ось ми тебе... Щоб тертим був та м'ятим!.. —

Та в келію тут репетитор вбіг — і всі припинили. — Що це, корчиш гостя? — до мене він. — Нема того, щоб книг держатися, так бач... — І, скільки міг, лінійкою мені по пальцях... Костя

чогось мені згадався і худа добряча мама... Й так же стало журно

та боляче! — Привикнеш, не біда, —
промовив репетитор, — ось вода,
ти випий. Хто ж кормить вас буде дурно?

А ні — вертайсь назад, пахай, коси. —
Аж тут до церкви задзвонили в дзвони.
Дали мені півпуда нот: — Неси!
І я поніс, голодний. В ті часи
якраз же я й зненавидів ікони.

31.XII. 1940 р.

ІЗ КНИГИ «ПЕРЕМАГАТЬ І ЖИТЬ»

МИ ЙДЕМО НА БІЙ

Ти, земле наша, рідная, святая!
Ти, Батьківщино люба, золотая!
Це знову напад? З ворогом двобій?
Ми чуєм, нене! Ми йдемо на бій!

Чого від тебе ворогу потрібно?
За що свою він злість зганяє дрібно?
Бо ти єдина, вільна на весь світ,
в тобі свобода й сонце, ясен-цвіт!

Чого той ворог так кипить, лютує?
Бо в нас пшениця вистига, квітує.
Чого той ворог нападять спішити?
Бо він вже знає, що йому не жити.

Бо ним в Європі скорені народи
повстати можуть за зорю свободи.
А тим народам приклад і мета —
лиш ти, радянська земле золота.

Ворожа ставка — ой же буде бита:
Червона Армія — вся славою почита!
Ми переможемо! В нашій-бо землі
і правда, й сила, й влада у Кремлі.

Ти, земле наша, рідная, святая!
Ти, Батьківщино люба, золотая!
Це знову напад? З ворогом двобій?
Ми чуєм, нене! Ми йдемо на бій!

1941

ВІН НЕ СКАЗАВ НІ СЛОВА

Вони знущалися над ним:
кололи, били, — та нічого
їм не сказав юнак. І строго
кругом мовчало й поле. Грім,
прогуркотівши ген в селі,
проносив свист над головою —
і десь позаду за горою
плювався в небо із землі...
І фрици кидалися знов:
— То ти не скажеш, скільки війська?
Й чого ти йшов? Ух, неарійська
твоя душа... Замучу! — Й кров
на землю нитками лилась,
як обрубали юнакові
всі пальці... «Значить, в нас готові,
раз канонада почалась», —
юнак подумав — і в ту ж мить
відчув у пальцях біль великий.

— Ну, говори! Чи без'язикий
ти, може?.. — «Звідки гримкотить? —
все розмірковував юнак: —
Виходить, вже добіг товариш
і сповістив...» — Ти воду вариш? —
гукнули німці: — Стій, не так
з тобою зробим! — По ногах
його рубнули... «О країно! —
юнак всміхнувся, на 'дно коліно
упавши: — Знай же, що ні жах,
ні муки не страшні були
мені за тебе...» — Гримкотіти
тут почало частіше. Квіти
попід ногами підпливли
липучою... А біль, а біль —
такий страшний був, нестерпучий!
«Хай смерть, — подумав, — дух могучий
все 'дно їх переможе!..» — Джміль
на квітку на криваву сів
біля коліна... В глибі неба
літак з'явивсь. «Його ж і треба
якраз: це наш! — юнак зрадів: —
Товариш все їм передав,

і зараз буде наступ. Сили! —
щоб в грязь фашистів розмісили —
ти нам пошли, вітчизно!..» — Впав
юнак, а зверху кат насів
на груди. Став він різать вуха
своїй тут жертві... та до слуха
долинув клич більшовників.
І оглянувся мучитель: жах!
Він сам! бо другий — утікає.
Й фашистський полк он відступає —
й рідіє, тане на очах,
і німці падають від куль —
і німці падають... Стікає
юнак весь кров'ю — а співає
душа його! Бо як не руль,
фашисте, а підеш на дно.
«На ворога!» — кругом лунає.
Юнак то в сон десь западає,
то знов проснеться... «Все одно, —
шепоче він, — тупий обух
радянську міць розбить не зможе.
Фашистів — н а ш д у х переможе,
могутній більшовицький дух!»
...А біль пекучий не вгава,
і сниться: він іде до хати,
його стрічає рідна мати
і каже ніжні слова:
— Ой синку любий, одпочинь,
спочинь... І пісню починає.
«На ворога!» — кругом лунає.
Юнак розплющив очі: синь!
Літак... Димки... І височинь...

1942

МАТЕРІ ЗАБУТЬ НЕ МОЖУ

Матері забудь не можу.
Скрізь, на що я тут не гляну —
чи на ліс, чи на поляну, —
бачу її душу гожу,
чую вимозу кохану.

Голос чуть, де поле й трави:
— Я тебе любила, сину!
Тож прилинь хоч на часину:
душать ось мене удави,
гнуть к землі, як колосину.

І я кидаюсь на голос,
але там — нема нікого! —
крім як сонця золотого...
Та ще гнеться, гнеться колос
від зерна свого важкого.

І кричу я: Україно!
Потім стану й прислухаюсь.
Чути... здалеку: — Тримаюсь!
Хмарко! Ластівко! Каліно! —
І в той бік я повертаюсь.

Я іду. Куди? — до неї!
Крилами між люди лину.
Може, там її зустріну, —
душу сталі — не лілеї! —
сталь незламну — Україну.

Матері забудь не в силі!
Що це! — від газет, агіток —
Що це! — рідний запах квіток.
Тільки хмари, тільки білі,
мов розриви од зеніток...

Йду я містом. На майдані
чую — радіо говорить:
Слухайте! це ж ворог творить!
Це ж над нею він у брані
насміхає... Та не скорить!

І кричу я: — Мамо! Рідна!
Голос дай! До тебе рвуся!
Й чути... здалеку: — Борюся!
І така ж ця мова срібна —
аж вогнем я весь схоплюся...

Раптом тут стрічаю жінку.
В військовому: — Вправна. Звикла.
Сонце! Ти фашизм там сікла?
Партизанко! Стій! Хвилинку!
Та вона — в юрбі вже зникла...

Завтра — знов її шукаю, —
біль свій на терзання множу,
і знаходжу й не знаходжу,
де світогляд річки й гаю...
Матері забудь не можу.

А який же то світогляд
в річки, в поля, у діброви? —
Може, тихий, бірюзовий? —
Ні! Я бачу гнівний погляд,
строгі, войовничі брови.

До природи — як я ставлюсь?
Не як пантеїст молюся,
не в речах духотворюся, —
а грозою переплавлюсь,
сталлю блиску насталюся!

І тому, коли я бачу,
як на небі туча тучить, —
душу всю мою озвучить
громом гніву! — й на піддачу
блискавками намогучить.

І кричу я: — Обізвися!
Потім стану й наслухаю,
й чути... звідти: — Наступаю!
Сину мій! Гартуйсь! Не гнися!
Вже ось-ось перемагаю!

І такий тут грім покотить —
небом, небом-небозводом —
мов червоний гнів походом
у фашистські дзоти дзотить
з українським всім народом!

Гей, народе! Будеш жити!
А я ж матір не забуду!

Україні, її люду
хочу вічно я служити.
А раз їй — то й людству буду.

1942

ПОХОРОН ДРУГА

Вже сумно вечір колір свій міняв
з багряного на сизо-фіалковий.
Я синій сніг од хати відкидав
і зупинився... Синій, оркестровий
долинув плач до мене. Плакав він,
аж захлинався на сухім морозі:
то припадав зеленим до ялин,
що зверху червоніли при дорозі,
то глухо десь одлунював в саду.
І від луни в повітрі отдавало,
немов, на тон не строючись в ладу,
там тисячі оркестрів разом грало,
мішаючи мотиви...

Усе міняється, оновлюється, рветься, у
ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
землі сирій всього себе передає.

Над ким ті сурми плакали?
Чого тарілки дзвюкали?
І барабан як в груди бив —
хто вік свій одробив?

...Потухав
багряний колір. Водяно-зелена
світилась хмара. Мутно світ стояв —
немов він був просвічений з рентгена...
І я зірвався і побіг! Такий,
такий же вечір був тому й два роки,
як з другом я прощався. Кінь баский
подаленів тоді і зник... І строки
минули — вдарила війна. І друг
подав про себе вістку: вся ж країна
гордилась ним, який, немов той пдуг,
в'оравсь у ворога! І кров зміїна
круг нього по коліна піднялась...

Та друг мій, Ярослав, ще й після того
не раз був на устах усіх. Велась
жорстока боротьба за Харків. Строго
його оточували наші. Все ж
нерівні були сили, й Ярославу
прийшлося битись в загравах пожеж
всю ніч проти восьми. Ще більшу славу
він заслужив собі, як врятував
людей, що їх збирались саме вішати
фашисти. З військом він одвоював
село, та й сам погинув... Злішать, злішать
мене ця смерть навчає! Вранці я
по радіо про тебе, о мій друже,
почув — і враз в очах моїх твоя
труна заколихалась... Дуже, дуже
хотів би я тебе — хоча б в труні,
хоч мертвого побачить!

Усе міняється, оновлюється, рветься...

...І хитався
передо мною катафалк, як в сні.
Процесію догнавши, я вглядався
у гроб закритий, хоч і добре знав,
що Ярослав не тут: його ховають
без мене... там... на фронті! Й зарідав
оркестр ізнов.

Усе міняється, оновлюється, рветься,
Усе в нові на світі форми переходить.

І дивно! Сурми грають,
військові йдуть в процесії, а я
(ніяк подвоєності не позбавлюсь!)
дивлюсь, як бурякова течія
зника на заході... І не цікавлюсь —

Над ким ці сурми плакали?
Чого тарілки дзвюкали?
І барабан як в груди бив —
хто вік свій одробив?

Та хто ж — хіба потрібно тут питать?
В труні цій воїн — значить, той, хто волю,
країни волю боронив! Світать
від нас же стало на весь світ. По полю —

такого розцвіло було квіток —
братерства й дружби... вже зоря слов'янства
й на Захід сяjala!.. І ось — не в строк
знялось виття фашистського поганства.
Шарпнуло кігтями — і без остач
усіх нас зачепило... Сумно грають
в оркестрі, — а мені здається: плач
це з України... Сурми хай ридають!
Хай розговорять горе удови
і матері, що йдуть за гробом, тужать
і плачуть — руки простягають... Ви!
трикляті гітлерівці! Не подужать
все 'дно вам нас ніколи! Так за що ж
ви мучите народ безвинний? Може,
од нас ви вищі? благородніш? Лож!
Собаці благородство не допоможе, —
тим більше вовку.

...Мов на лапах вовк —
на заході оцирилася туча.
Упали сумерки. Оркестр замовк,
і стало тихо... Рота Всевобуча
назустріч нам пройшла. Повезли он
білизну в госпіталь на санях. Діти
з собакою пробігли. В хриплий тон
забуд загув і стих. Взяло темніти.
І місто на очах мінилось. Сніг
на вулиці одсвічував фосфором.
Від ліхтаря процесії все біг
вперед промінчик... Сум мене наліг —
і реквієм душа співала хором.

Усе міняється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
землі сирій всього себе передає.

Усе в нові на світі форми переходить,
перебуває в темі — й на сонці, як в раю.
Із краю в край людина світ весь перебродить,
щоб цілу вічність знов одлежувать свою.

І кожен день, і кожну ясну годину
розгортуються й закривається земля.
І перемелює вона в зубах людину,
як випадкова із хаосу змія.

Та ні, життя тримає строгу послідовність,
і що здається хаосом — є тонкий лад.
В історію поглянь: до боротьби готовність
одсвічує тобі од всіх її свічад.

Готовність стати на битву за свою свободу
народом гнобленим й безправному рабу.
В безсмертя не увійдеш, як не знайдеш броду,
щоб перебрести через правди боротьбу.

Йі сама земля — не є змія, а рідна мати,
яка тебе всякчас і носить, і глядить...
Законів боротьби нікому не зламати,
закони материнства не перемінить.

І те, що в світі рух іде стрибком, не плавко,
говорить нам: Іди! лиш наша вірна путь!
П'єш кров, фашистська ти, гітлерівська п'явко!
Ще буде — не турбуйсь! — води тобі не
подадуть!

І здохнеш без води. Народ твій зостанеться,
який, як сам не раб, прокинеться ж до
боротьби.

Усе міняється, оновлюється, рветься,
до світлої іде народоловної доби.

Тобі в крадіжечках — як злодію ведеться.
Та попадешся ж ти, обскубана, як птах.
Усе міняється, виліплюється, мнеться,
мов глина творчая у скульптора в руках.

А скульптор — сам народ, який стоїть,
не гнеться,
хоч ти його й спішиш рабом своїм зробити.
Усе підводиться, встає, росте й сміється,
і мертвому тобі — живих нас не убить.

...Оркестр заграв. В заулочок якийсь
процесія вся наша повернула —
і блиснули огні заводу... Ввись
зробилось якомсь вище: світлі дула
прожекторів урізались аж ген
у вишину — й пересуватись стали...

Обапол, наче китиці знамен,
з засніжених ялин униз звисали
обривки глиці...

Усе міняється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
а потім знов зеленим з-під землі встає.

А! Та ось уже
й кладовище. Спинили коней. Ніжно
взяли труну на руки. (Мов драже —
посипалась крупа з дерев і сніжно
скотилася із віка). Взяв і я
труну піддержувать плечем. Несли ми,
а нас все обганяли (бо ж життя
спішило) — хто з вірвочками важкими,
хто з заступом. І кожен угрузав
в снігу, — як грузли й ми. Все ж темнотою
дійшли ми якось між хрестами. Брав
мороз на ніч. Ми з ношею святою
добралися до ями й, знявши з плеч
труну, поставили її на глину,
що од країв була.

— Червоний меч! —
тут виступив промовець, — всю країну
боронить од фашиста! (Ближній гай
враз зашумів. Упала з криком жінка:
— Труну відкрийте!.. Синку, ручку дай!
О, що зробила вам моя дитинка?
...І друга вслід зайшла — та не плачем,
а реготом ридання: — Ой проснися,
Степаночку, проснись!) — Оцим мечем! —
промовець знов, — повинна одсіктися
тевтона голова! На бій стає
вся наша техніка, живії сили.
Нам партизан он руку подає
із Югославії! Вже задзвонили
повстанці на розбір свячених тих
ножів у Польщі! Бачка, Закарпаття
кипить!.. Народу гнів ніяк не стих
і в Чехії! Там розлетівся в шмаття
уже не один тиран... Братове! Жити

в віках той житиме, хто Батьківщину
обороняв! —

Промовець стих на мить,
на гроб вказав і мовив: — За Україну
замучено Степана... що й не взнать.
І от — привезено його додому.
(При цих словах знов почали ридать
дружина й мати. В мороці нічному
стояли ми як тіні. Мовчазний
мороз нам душу пропікав!) — Герої
не знають страху! Подвиг їх ясний
нас заклика: На ворога! До зброї!

...Тут гримнув залп. Зчинилося таке,
мов буря всіх крилом своїм торкнула.
І плач, і крик, і стогін!.. І важке
щось попливло у землю... І ковтула
його могила. Й сипать почали
на нього груддя. Й глухо стугоніла
труна. І крики змішані були
з риданнями оркестру. Лиш ясніла
у небі зірка...

А сурми сумно плакали.
Тарілки дзвінко дзвюкали.
І барабан як в груди бив:
ти славно вік свій одробив.

...Й виплакався ж я!
Не знаю: як і з ким я повертався.
Фосфором блискотіла вся земля...
І реквієм в душі моїй співався:

Усе міняється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
а потім знов зеленим з-під землі встає.

І як вернувсь додому я: в дворі
в снігу стирчала ще моя лопата.
І прегірка
була темнотна тиша. Лиш вгорі
зеленкувата
блищала зірка...
Блищи, світи і сй! Ми діждемось,

як заступом своїм в тісну могилу
всіх звірів закопаємо! Ось-ось
їх перекинем силу...

Усе підводиться, встає, росте й сміється.

Ми битись будемо, бо ми живі!
І мститись ворогу не перестанем!
Аж поки на фашистській голові
ногою ми не станем.

Хоча і тяжко нам,
хоча й болючі жертви —
ми не дамо себе врагам
пожертви!

Я ні до кого в хаті не озвався:
на тверду постіль кинувсь, щоб заснути.
...І катафалк ув очах колихавсь,—
і було чути —

Усе підводиться, встає, росте й сміється.

І було чути —

Усе в нові на світі форми переходить.
і мертвому тобі — живих нас не убить.

І наче вже Степан устав і ходить,
і Ярослав із ним. Весна! Блакить!
У поле трактори ідуть. І в'ється
співучий жайворон. І молоде
із-за гори на конях покоління
летить сюди. І той, хто їх веде,
говорить: — Вашого уміння
од вас ми позичаємо тепер —
бороти ворога! Стражданням, горем
болів народ. Але народ не вмер —
фашистів ми поборемо, поборем! —
І наче всі, напившись води,
що винесла їм мати Ярослава
й Степана мати, знов свої ряди
зімкнули й полетіли в бій. І слава
їх супроводила — вгорі, вгорі
аеропланами...

Та тут зненацька
збудився я. Ой темно ж! Ніч. В старі,
в тонкій стіні стукала хижачька
рука сухого сніговія. Сніг
по шибці шарудів... О що це? Де я?
І раптом все згадав. І вже не міг
склепити вій. Могутня ідея
свободи й справедливості життя
мене піднесла, як в руках дитя, —
і стало видно все, мов на долоні.
Ще будем жити ми — і ти і я!
Ще пов'ємось як плющ по тій колоні.
Міста ще відбудуєм, ще сади
посадимо, піднімем особовість.
Так згинь же, дух фашистської орди!
Ізгинь і не плямуй людини совість!

Чого ти став, проклятий, на путі?
До чого сатанинська арена
знущань твоїх? Ти ж мертвий у житті!
Ти ж мертвий!

І моторошно в темноті,
буран завив, як та сирена...
Послухавши хвилину, знов я ліг.
І так схотілось до Дніпра-Славути!
Зашарудів по шибці сніг...
І було чути —

як сурми там десь плакали,
тарілки тихо дзвюкали,
і барабан все глухо бив:
— Ти славно —
вік —
одробив...

1942

ПІСНЯ ПРО ЗОЮ КОСМОДЕМ'ЯНСЬКУ

Як на звіра під Московою
встав народ грозою, —
встала й ти за рідну землю,
сестро наша Зою.

Одяглася партизаном,
узяла нагана:
стережись тепер, німото,
проклята, погана!

І пішла вогнем палити,
ворога карати,
щоб була навіки вільна
Батьківщина-мати.

Не вбоялась ні наруги,
не вбоялась муки.
Чорнії тебе склювали,
чорні вбили круки.

Тільки ж ти вмирала мужньо
з мужніми словами:
— Ми поборем! в нас-бо правда,
всі народи з нами!

Ми поборем! Станем звіру
грізною грозою!
Будь же славна, комсомолко,
сестро наша Зою!

1942

ПРАВДИВИМ БУДЬ...

Правдивим будь — але не всім ти одкривайся.
Хоробрим будь — але на техніку зважай.
Ніколи, як з огнем, з ідеями не грайся:
якщо узявсь іти — кінця ти доходжай.

Чи ти боєць, чи робітник, поет, художник, —
нехай душа твоя завжди вулканом б'є.
Звучить один для всіх нас вічний непреложник:
єпохою окрилюй серце ти своє!

Не єсть то міць, коли вона стихійна.
Не єсть то чистота, що тане мов той сніг.
Креси вогонь! Хай буде міць далекобійна,
щоб сонного тебе десь ворог не набіг.

108

Забудеш рідний край — тобі твій корінь всохне.
Вселюдське замовчиш — обчухраним зростеш.
Якщо в спокою стихнеш — вся ж бо творчість

у боротьбі лиш красним цвітом процвітеш.
грехне,

В кім юная душа — той не сивіє з горя.
Де грози падають — там райдуги встають.
Ріка в бігу — аж до самісінького моря
прозора вся, хоч з берегів і каламуть.

Правдивим будь — але не всім ти одкривайся.
Хоробрим будь — але на техніку зважай.
Ніколи, як з огнем, з ідеями не грайся:
якщо узявсь іти — кінця ти доходжай.

1942

Я УТВЕРЖДАЮСЬ

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
а сила знову розцвіла.

Щоб жити — ні в кого права не питаюсь.
Щоб жити — я всі кайдани розірву.
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.

Тевтоніє! Мене ти пожирала,
як вішала моїх дочок, синів
і як залізо, хліб та вугіль крала...
О, як твій дух осатанів!

Ти думала — тобою весь з'їдаюсь? —
та, подавившись, падаєш в траву...
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
а сила знову розцвіла.

109

Сини мої, червоні українці,
я буду вас за подвиг прославлять,—
йдіть батькам на допомогу й жінці,
дітей спішіте визволять!

На українських нивах, на російських,
на білоруських — я прошу, молю! —
вбивайте ворогів, злодог злодійських,
вбивайте без жалю!

Нехай ще в ранах я — я не стидаюсь,
гляджу їх, мов пшеницю ярову.
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.

Із ран — нове життя заколоситься,
що з нього світ весь буде подивлять,
яка земля! яке зерно! росиця! —
Ну як же не сіять?

І я сіяю, крильми розгортаюсь,
своїх орлів скликаю, кличу, зву...
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.

Ще буде: неба чистої блакиті,
добробут в нас підніметься, як ртуть,
заблискотять косарки в житі,
заводи загудуть...

І я життям багатим розсвітаюсь,
пуцу над сонцем хмарку, як брову...
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.
Яка біда мене, яка чума косила! —
а сила знову розцвіла.

Фашистська гидь, тремти! Я розвертаюсь!
Тобі ж кладу я дошку гробову.
Я стверджуюсь, я утверждаюсь,
бо я живу.

1943

ІЗ КНИГИ «І РОСТИ, І ДІЯТИ»

І РОСТИ, І ДІЯТИ...

І рости, і діяти нам треба
так, щоб аж гриміло з краю в край.
Угорі над нами — неба! неба!..
А кругом простори — хоч співай.

Вправо глянеш — там димлять заводи...
Вліво глянеш — ниви і поля...
А по нивах бронзові розводи,
бронзові, мусянжові здаля.

Воля в нас міцніш од сталі-криці,
і коріння наше — тільки ж у землі.
Жита! винограду! і пшениці!..
А на морі — вірні кораблі...

Ми встаєм з героїки — сім'єю,—
всі ж друзяки, всі товариші.
Золота! — не тільки під землею,—
золота! — у кожного в душі!

Ще не втихли в нас у серці болі,—
а в душі вже радість на порі:
і стрункі дівчата, як тополі,
й хлопці, й героїні-матері.

З війська повертаються додому
і батьки їх, і брати, й сини.
Дівчино,— дай руку молодому!
Мати,— свого сина ожени!

Наша знов оновиться країна,
наш народ продовжиться в роду.
Ніжками потупцяє дитина
по доріжці, по траві в саду... .

Усмішка в народу розцвітає.
Кожен каже: й я свій труд несучу!
Відбудова! — труд переростає
у красу.

1945

НАША СЛАВА

Ти грими, наша славо, по світу,
рідне слово, дзвени, голосне:
із-під гніту ми встали, з-під гніту,
і над нами вже сонце ясне.

Сонце! сонце! — на гори й долини.—
Сонце! сонце! — на води й поля.
Хай живе в вільній праці людини
України земля!

Ти мужній, наша сило й завзяття!
Не втихай, чуття помсти святе!
Всім загарбникам лютим прокляття,—
їх мов вітром сьогодні мете...

Вітер! вітер! — це наші набої.—
Вітер! вітер! — на фриців услід.
В бур'янах, кропиві, звіробії
заросте по них слід...

Океаном ненависті хлюпнем!
Ворогів ще не так полоснем!
Богатирськи ногою притупнем:
будем жить — аж світами труснем!

Жити! жити! — із сонцем, віконцем.—
Жити! жити! — з дверима у світ.
Перегнать всіх конем-перегонцем —
що є краще, як цей заповіт?

Гине, згине загарбник жорстокий:
В нього серце — посохлий пустир...
Ой великий народ і глибокий,
український народ-богатир!

112

Що нам ріки? — йдемо перебродом.
Що нам орди? — в нас меч у руках.
Разом з братнім російським народом
ми безсмертні в віках.

1944

СЛОВО

Слово наше рідне!
Ти сьогодні зазвучало
як початок, як начало,
як озброєння всім видне,
слово наше рідне!

То ж цвілась калина,
червоніла, достигала,
всьому світу заявляла:
я — країна Україна!
на горі калина!

А України ж мова —
мов те сонце дзвінкоточе,
мов те золото котюче,
вся і давність, і обнова —
українська мова.

Та раптом з Берліна
дикі орди налетіли,
Україну вбить хотіли
й нашу мову солов'їну —
дикуни з Берліна.

Слово ж наше рідне!
Ти німоті не далось,
озернилось, як колосся,
стало бойове і гідне —
слово наше рідне!

Ти в тяжкі хвилини
у підпіллі жить звикало,
проти фрица закликало,
промовляло до людини
і в тяжкі хвилини.

113

Гарне ж ти на вроду!
Бо ти єсть не всепрощення:
ти в боях пройшло хрещення —
слово мужнього народу,
що не дрого зроду.

Ми в тобі знаходим:
блиски гроз і цвіт задуми,
пісні дзвін, моральність думи,
ми в похід з тобою ходим —
все в тобі знаходим.

Розцвітай же, слово,
і в родині, і у школі,
й на заводі, і у полі
пречудесно, пречудово —
розцвітай же, слово!

Хай ізнов калина
червоніє, досягає,
всьому світу заявляє:
я — країна Україна —
на горі калина!

1945

МІЙ ТРАВНЮ ЗОЛОТИЙ

Мій травню золотий, зелений травню!
Ми знов свою почули силу давню!
Ми знов у музиці, металі й житі.
Хай в'януть недруги лихі.
Ой, скільки шелесту у світі! —
Ми все те чуєм — не глухі...

Так вдармо піснею! Торкнем бандуру!
Хвала герою, воїну, буй-туру!
А ще хвала усім трудящим!
В нас Партія і воля є!
Здоров'ям повним, настоящим
від нас в простори оддає...

114

Мій травню трепетний, прозорий зверху!
Ти повен бистроплину, звуку й шерху...
Ступаєш м'яко, легко, струнко,
погладиш квітоньці пушк...
В лісах, як в коридорах, лунко
від співу й гомону пташок...

Над річкою в вуалі вже вербичка...
Ось теплий вітер — мов дитини щічка...
Пливуть човни, блищать весельця...
А в лузі — мов хтось кожну мить
перестеляє перестельця —
червонить, синить, зеленить...

І ми так мінімось, і ми зростаєм.
Щитом в руці ми високо вихаєм.
Яке вихання-колихання!
В нас розцвіту передчуття.
Кругом — могутнє дихання
нового творчого життя.

Мій травню голосний — на всі дороги!
Що є чутніш од пісні перемоги!
Там, де були воронки, ями, —
буяє зелень, квітне цвіт...
Летить наш кінь! Він копитами
на цілий всесвіт копотить...

Так вдармо піснею! Торкнем бандуру!
Хвала герою, воїну, буй-туру!
А ще хвала усім трудящим!
В нас Партія і воля є!
Здоров'ям повним, настоящим
Від нас в простори оддає...

1946

МОСКВА

Єсть рідні на світі і теплі слова,
із них найтепліше — це слово Москва.

Москва наша лоба, Москва наша славна!
Красою ти дужа, ділами преславна!

115

Ти сяєш у Всесвіт, ти світ на землі —
червоній зорі вгорі на Кремлі!..

До кого це сильна в нас віра жива,
що ма т і р'ю кожен її назива?

Москва, ти нам мати, ласкава, єдина:
народів радянських у тебе родина.
Є перстень у тебе, а в нім аметист:
у мовах народів блищить один зміст.

Є сила на світі, могутня, нова.
І владну цю силу створила Москва.

Зазнала, Москва, ти і горя, і муки.
До тебе був ворог простяг свої руки.
А ти ж богатырськи труснула плечем —
і ворог вже пада під гострим мечем.

Є в світі надія, що всіх ogrіва:
Народи у світі встають за права.

Дунай закипів там, здвигнулись Балкани,
грохочуть в безодню землі істукани!
А ще й за морями тремтить материк.
Вставай за свободу! — лунає там крик.

Чи хоче, не хоче, — старе ізтліва.
Лиш Правда є вічна, а то все трава.

В тобі наша Правда, міцніша від сталі,
і Армія грізна, й Майбутнього далі,
і Партії мудрість, глибока, ясна.
І Леніна мудрість, і наша весна!

1947

ШЕВЧЕНКО Й ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ

(Драматична поема)

Дія відбувається в Петербурзі. Рік 1859, 31 грудня. Номер гостиниці. Казенна обстановка: скупо щодо квітів та картин. Ліворуч — двері в коридор. Коло дверей — вішалка і стілець для одяжі. Просто перед глядачами — два вікна, між яких стоїть стіл робочий, письмовий і перед ним крісло. Од правого боку в кутку — етажерка з книгами, трохи ближче до глядачів піаніно. На передньому плані другий стіл, святковий, уставлений холодними стравами, винами, приборами. Вечір. У номері темно. Двері розкриті. Ледве мрячить світло в коридорі. За стіною скрипка грає. Скрипка, кілька колін мазурки перебігши, раптом умовкає. На коридорі голос: «За харку! Чи ти чуєш? За хар!» У розкриті двері з коридора обережно, в правій руці тримаючи, вносить лампу Костомаров. Він у чорному сюртуці. Без бороди, в окулярах. Рушник на плечі. Ліктем правої руки притискає до себе держак підмітальної щітки, що тягнеться за ним по підлозі. А лівою рукою весь час намагається притримувати скло лампи, яке ледве-ледве блимає. Костомаров: «Хіба ж того Захарка докличешся? Ніколи в світі!» Коли Костомарову, нарешті, удається донести лампу до письмового столу і там її поставити обережно — тут, як на зло, щітка падає, рушник сповзає, книжки сиплються дотолу. Костомаров: «Ах ти ж горенько!» Підкрутивши лампу, він кидається прибирати з підлоги, і все це робить хоча й без досади, але ж з енергією... Щітку до етажерки з стуком приставляє, рушник позад себе десь кидає, книжки водворяє на місце, ще й зверху кулаком їх притовкує, а сам у крісло падає в знемозі.

Костомаров

Х-ху! Стомився як... Ну просто ж сил немає! Цей вечір, мені здається, буде не із легких. Гостей багато! А головне — що й Чернишевського ж я запросив. З одного боку — страшенно радий я. Еж скільки зустрічалися ми з ним в Саратовським гуртку! А з другого — так немовби... боязко чогось... (З тривогою). А може: когось? (Замислено повторює). Чернишевського... (Скрипка знову починає грати). Але чого ж це я сиджу? (Біжить до дверей і гукає в коридор). Захар! Та йди ж бо сюди! От іще... від скрипки одійти не може.

(Послухавши трохи, він зачинає за собою двері й підходить до святкового столу: пересовує стільні відповідно до приборів — кожен на своє місце).

То, значить, тут Тарас... а тут Микола.
А з того краю Горбунов Іван.
Ну от. А біля цього сяде Ольга
Сократівна... Чотири? Ну, та я —
це буде п'ять? А де тоді Данила
я посаджу?

Зачеплений стілець падає.

Данила, чорт побрав,
куди ж я діну?

(Підняв стільця, на місце ставить сердито).

Мордовець
(прочиняючи двері)

Бач як! Чую ж, чую,
що вже Данила й чорт побрав!
А я й не знав.

(Він без пальта й без шапки).

Костомаров
(обертається)

Та бог з тобою, що ти!

(Підбігає до нього).

Здоров, здоров! Проходь же в хату.

Мордовець
(одводить його руки)

Ні,
скажи, чого це ти черкав на мене?
Данило Мордовець тобі бридкий?
Так він собі назад поверне.

Костомаров

Друже!
Ти справді?

Мордовець
(удає ображеного)

Він черкає хай, а я —
мовчи! Так от який ти, Костомаров?

Костомаров

Та що ж це бо... аж плакати хочеться.
Хіба не вмісті ми ярмо тягнули
в Саратові?

Мордовець

Та все це добренько.

Костомаров

Сусіди ж ми й тепер. Чотири сажні
твоя кімната від мосі — тут,
у Балабаївці, отут ось, поруч
у цім же коридорі, навскоси.

Мордовець

«Сусіди». Хай і так. Хоча — лиш тиждень,
як я тут поселивсь. Я — новичок.
А от... що стукав я, а ти не зволив
почути — це що, порядок? Як це звать?

(Обома руками наструює собі брови на гнівний лад).

Та я тебе за це скатую! Чуєш?
За це я, закачавши рукави,
з тобою биться буду! навкулачки!
Отак ось, так...

(Наступає).

Костомаров
(одмахується, жарливо)

Та годі! Ну тебе!

(Пояснює).

Стілець упав, — то, певно, й не почув я!

Мордовець

Стілець? А я ж при чім, — все чорт та чорт?

Стає в грізну позу, але тут же й сам він не витримує й проривається сміхом, який у нього спочатку скидається на частий стогін здивований — з підхлипуванням, а потім уже в запізнілій регіт переходить, регіт басючий. Костомаров теж і собі, поправляючи щоразу окуляри, весь трусить від сміху.

Костомаров

Це я черкав того, що холостяцьке
життя моє та не дає ж мені

можливості гостей ушанувати
як слід.

Мордовець
(проходячи від порога)

А що хіба — що, тісно?

Костомаров

Глянь:
не стіл, а сідало. Стільців мо' й хватить.
А от біда, що слуги заняті...

(Раптом біжить до дверей і, прочинивши їх, гукає).

Захарку! Чуєш-бо?

(Зачинивши двері).

Отак, як бачиш,
сьогодні цілий день я на ногах.

Мордовець
(піднімає рушник)

А це валяється чогось.

Костомаров

Рушник?
Ну, словом, катастрофа.

Стук у двері.

Можна!

Увіходить Захар.

Захар

Я —
до ваших послуг, пане.

Мордовець
(сідаючи в крісло)

Ти вже й паном,
виходить, став тут?

Костомаров
(здвигує плечима)

Чуєш сам.

120

(До Захара).

Так от:
по-перше, я не пан тобі, Захарку,
і звать мене Микола Іванович,
По-друге, у гостиниці сьогодні
нікого не докликешся із слуг!

(До Мордовця).

Чого? Це ж ясно: перед Новим роком
по номерах розібрані.

(До Захара).

Тож я
хотів би... Ні, не зараз!.. як надійде
дванадцята година — самовар
щоб був готовий, хліб... ну, все, що треба!

Захар

Так точно... розумію.

(Хоче йти).

Костомаров

Тільки це —
лише тоді, якщо ти справді вільний.

Захар

Мій пан на цілу ніч поїхав. Він
повернеться аж вранці.

Костомаров

Ну й чудесно!

Захар виходить.

Чудесно!

(Хватяє щітку і, підмітаючи, наспівує).

Ну, а звать мене, а звать —
Микола Іванович.

Мордовець

А звать Данила
ти знаєш як?

(Дістає порттабак із кишені).

121

Костомаров

Данилом же і звуть.

(Спирається на щітку біля святкового столу).

Хоча б як-небудь уміститись! Бачу,
що просто-таки тісно.

Мордовець

Не вгадав.

Бо зовсім не Данилом, а ось — слухай...

Костомаров
(з жахом)

Ой, слухай! Це ж комусь аж дві мілких
дісталися тарілки!

Мордовець

А чудова ж

була хвилина!

(Зліплює язиком цигарку).

Костомаров

Наче ж брав я всі,—
ну, а глибока ж де?

Мордовець

Ти неглибока
людина, якщо так!

Костомаров

Та що таке!

Я ж слухаю.

Мордовець
(продовжуючи)

Ну от. І та хвилина
всього мене піднесла! Уяви:
я написав замітку — в нашій пресі —
в Саратовській губернській — і про що ж...

Костомаров

А знаєш що? Не буду позичати
тарілки я! А просто так. Я сам,

поскільки я хазяїн, осьде сяду
на двох мілких та й вже.

Мордовець

Хоч і на трьох
тарілках сядь — та тільки слухай. Отже,
у тій замітці — як ти думаєш? —
про що я написав?

Костомаров
(неуважно)

Не знаю.

Мордовець

Бач...

(Витирає сірника).

...якийсь собі там офіцер...

Костомаров
(махає рукою)

Та знаю!

Еж ти розказував мені про це.

Мордовець

Ну, то послухай ще й удруге. Трудно,
чи що?

Костомаров
(сміючись)

Та ні, воно не трудно.

Мордовець
(пускаючи дим)

Ось...

якийсь собі там офіцер та вдарив
нізачо унтер-офіцера. Я
й подумав тут: а що, якби... І Гоголь
багато ж викривав чого. Тарас
картає «щирую неправду». Герцен
у дзвона дзвонить. Салтиков-Щедрін
крутогорян висміює. Давай же
і я кольну — хоч трошечки, мовляв,
хоч трошечки, — а може ж це послужить
прогресові.

Костомаров

Ну й розтягнув! Кажі —
чим закінчилось?

Мордовець

Чим же? Гарним.

(Самозадоволено).

Батьком,
заступником покривджених мене
тепер вже називають.

Костомаров

Ну, положим,
тобі далеко до заступника
покривджених, далеко ще до батька.

Мордовець
(спалахнувши)

Ну да! Бо ж батько в нас один — Тарас!

Костомаров

О друже мій, я не про те. А тільки ж...
Хвилинку!

Односить щітку до дверей і наспівує собі).

Ну, а звуть мене, а звуть —
Микола Іванович.

(До Мордовця)

Про що я хочу
повідать? Ось про що... І двірники,
й буфетчики, і швачки, і солдати, —
вже й не кажу про покриток, селян,
тих кріпаків нещасних, — це найперші
друзяки у Тараса. І коли
за нижнього ти чина заступився,
за унтер-офіцера — значить: тут
ти сходишся з Тарасом. Ну, а в іншим...

Мордовець

А що ж ув іншим? Ні, я бачу, ти
до мене з упередженням підходиш,

і смілий, благородний вчинок мій —
тобі байдужий і чужий...

Костомаров

Неправда!

Я знаю, що тебе за вчинок цей
в Росії судять... Знаю — за кордоном
підносять до небес...

Мордовець

Ну, а про що ж
не знаєш — договорюй.

Костомаров

Не захоплюйся,
ой не захоплюйся, прошу тебе.

У прочинені двері просувається мужська голова в шапці,
а за нею й жіноча.

Костомаров

Не знаю ось чого: чи це з протесту
зробив ти, а чи... з розрахунку?

Мордовець

Що?!

Цього вже я не розумію.

(Ходить по кімнаті).

Просто

ніяк не розумію! Як Тарас
ізробить — це одне, а як Данило —
то тут ось бач!

Костомаров
(нетерпляче)

Чекай...

Мордовець

Та що «чекай».

І Чернишевський он із візниками
щодня балакає, — так це йому
береш ти за заслугу?

Костомаров
(замислюючись)

Чернишевський

і візники? А це продумано
у нього. Визнаю, що непогано.
Хоча... хоча й розходжусь я із ним
у дечому. Ну просто от розходжусь!

Мордовець
(зрадивши)

Ага? Ну, бач! До речі, буде він
сьогодні?

Костомаров
Ну, а як тобі б хотілось?

Мордовець, притушуючи цигарку в попільничці, мовчить.

Костомаров
(заклопотано)

Та що ж це їх нема? Пора б уже...
(Кладе руку на плече Мордовцеві).

Пора, заступниче? Ну, договорюй.
Так що з солдатом тим?

Мордовець
Я заступивсь,
бо вдарили його при людях!

Костомаров
Себто?
Якщо в полку, то ти лупи його
по чім попало? А при людях...

Мордовець
(ніяково)

Бачиш...
Та ні... цього ж я не казав тобі...
Навіщо ж так?

Костомаров
Оце ж і є те друге,
чим по-різкому відрізняєшся
ти від Тараса. Так!

Старечий голос
(із прочинених дверей)

Лупи солдата!
Муштруй його! дубцем по голові!
Кашель із затишкою.

Мордовець
Це що за жарти?

Костомаров
(до дверей)
Генерал Дитятін?
Будь ласка! Просимо! Ну, де ж ви там?

Біжить, розчиняє двері. «Заховайсь!» — чути голос. Жіноча по-
стать одскочила убік. Човгаючи ногами й безперестану кашляю-
чи, увиходить скарлючений Горбунов із палицею, в шапці.

Горбунов
(строго)

Ну, представляюсь: генерал Дитятін!
В одставці я. Ходжу і в штатському.
(Витається скинутою шапкою).
Ізвольте бесідувати? Приємно.

Костомаров
(наспівує)
І в штатському ж, і в штатському ходжу.
Мордовець дивиться на нього здивовано.

Горбунов
(до Мордовця)

Ну, а скажіть мені, будь ласка: ви...
чи ви не говорили тут, пробачте,
чогось такого... знаєте?.. чогось
крамольного, чи що?

Мордовець
(до Костомарова)
Незрозуміло!
Ніяк! Про що йде мова, не збагну?

Костомаров
(впадаючи в тон Горбунову)

О, будьте певні, генерал: нічого, ей-ей, нічого!.. Так собі... красчком торкнулись, правда, ми життя солдата — тяжкого і нестерпного життя... Та от, до речі, вам рекомендую: Данило Мордовець, що заступивсь прилюдно за солдата.

(Непомітно підморгує йому).

Горбунов
(до Мордовця)
Що ж. Приємно.

(Вітається шапкою).

Хоча й не зовсім. Не дивуйтеся. Бо те, що ви солдатам даєте поблажку — це не зовсім. Га? Не зовсім!

(Стукає пальцею об підлогу).

Жіноча постать просувається в двері і, не помічена ніким, стоїть, мімікою бере участь у розмові.

Мордовець

Та ні... Я, бачте... як би вам сказати... Ну от: коли солдата б'ють на людях — терпіти я не можу. А коли —

Костомаров
(підказує)

Коли в полку!..

(Підморгує Горбунову).

Горбунов
(до Мордовця)

Юначе! це невірно!
Бо треба бити: на людях і в полку — на те він і солдат!..

Мордовець

Ну що ж. Як старші таке кажуть — я з цим згоден.

Костомаров
(з жахом)

Ти

погоджуєшся, значить?

(Наспівує).

Кажуть бити на людях і в полку, да, і в полку.

Мордовець знову здивовані свої брови підняв на Костомарова, але той невинно собі нігті чистить.

Мордовець
(в нерозумінні)

Ну що таке?

Костомаров
(до Горбунова)

Він згоден? Хай. І добре.

Запишемо.

Одвернувшись, труситься від сміху. Жіноча постать робить реверанс і зникає.

Горбунов
Запишемо!

(Стукає пальцею).

Мордовець
(занепокоєний)

А що — не так сказав я? Знов незрозуміло.

Горбунов

Та що ж тут розуміти? Еж солдат на те і створений, щоб його бити.

Костомаров
(в притворнім гніві)

Лупити! Нищити!

Горбунов

Юначе! Ви...

Костомаров пирскає від сміху.

Мордовець

О господи! Це новорічні жарти,
а я ж узяв їх усерйоз.

Горбунов
(своїм голосом)

Курйоз.

Ну, словом, ви себя вели «отлично».

(Випрямившись, розшаркується широко).

Представитись дозвольте. Горбунов
Іван! Артист, письменник, декламатор!

Костомаров

Ех, ти ж!.. Данило!

*(Обняв за плечі Мордовця він — і так повис на ньому,
трусячись від сміху).*

Горбунов
(на Костомарова)

Ро-озій-шовсь!

Мордовець

Пусти!

За плечі учепивсь. Мене ж ізвалиш.
Воно і справді смішно,— га?

*Починає сміятись — немовби схлипує спочатку, здивовано
стогне, все частіше, аж задихається,— а далі враз
проривається реготом басючим.*

Жіноча постать знову непомітно увиходить.

Мордовець

А я,

признатись, відчував, що хтось жартує,—
та ось... мене він збив із пантелику:
мовляв, заходьте, генерал Дитятін!

Костомаров
(крізь сміх, благаючи)

Мовчи!..

Мордовець

Так от який ви генерал?
Ну, радий познайомитись!

(Ще раз тисне руку).

Оддишем.

Горбунов
(роздягається)

Ні, ні, ми все-таки запишем. Так? —
Миколо! Е... та він уже аж плаче.

(Перевішує собі пальто на руку).

Костомаров
(під окулярами сльози витираючи)

А що ж ти думаєш — не смішно. Я ж...

Мордовець

Та годі, годі. Справді ж бо: Данила
підводити отак? Ну, добре.

(Хитає головою).

Горбунов

Що,

підстроїли?

Всі троє сміються.

Жінка
(ображено)

Вони собі сміються,
а як же я?

Всі обертаються на голос.

Горбунов
(схаменувшись)

Пробачте, я й забув
що я ж не сам...

Жінка
(до Горбунова)

«Забув». Тепер вже пізно.

Цього вам не прошу.
(Свариться пальчиком).

Костомаров
А так його!

Жінка

«Сховайтесь», — каже. На хвилинку! Добре.
Сховалась я. І жду. Вже й генерал
Дитятін перестав бути генералом, —
а я все жду. Та скучно ж мені стало!

Загальний вибух сміху.

Цього я не прощу!

Горбунов

Ізольдочко!

Ізольда

О ні! і не просіть!

(Тупає ніжкою).

Горбунов
(покаянним тоном)

Посыпал пеплом я главу,
Из городов бежал я нищий...

(Кладає собі на схилену голову пальто).

Загальний вибух сміху.

Ізольда

«Забув»! Чи чули?

Я познайомлюсь і без вас!

(Вітається).

Горбунов
(рекомендує)

Ізоль

Кретєнівна!

(Вішає пальто своє).

Костомаров

Яке ім'я чудове!

Дозвольте вам допомогти!

(Знімає пальто з неї й несе до вішалки).

Ізольда
А ви

й повірили?

(Скидає шапочку).

Мордовець

А як же нам не вірить,
коли ім'я прекрасне.

(Відносить шапочку на етажерку).

Ізольда
(до Костомарова)

Знаєте

«Трістана та Ізольду» в переробці
Кретєсна де Труа?

Костомаров
(підсовує їй крісло)

Та цей роман
усі ми знаєм!

Ізольда

Ну, так от. Страшенно
люблю його.

Горбунов

І я люблю.

(Стає на одне коліно перед нею).

Люблю.

Ізольда

Ви перестанете чи ні?

(Підкреслює).

Люблю Кретєсна.

(До Костомарова).

Так от тому і я Кретєнівна,
хоча і звуть мене зовсім інакше.

Горбунов
(встаючи)

Та що тут говорити. Два ім'я
вона ж бо має. Бачте, з молодими

людьми — вона: Ізоль Кретьєнівна.
З людьми ж старими — тут вона Ізольда
Труанівна.

Мордовець
Чого ж «Труанівна»?

Горбунов
Та як «чого»? Роману ж переробка
Кретьєна де Труа!

(Пальцем граючи, немов на кларнеті).

Труа — Труа —
Труанівна Ізоль!

Загальний вибух сміху.

Ізольда
Пождїть! Тепер же
задам я вам!

(Б'є його рукавичкою).

Горбунов
(тоном присяги)
Сьогодні ж визнаєм
ім'я ми — тільки перше. Бо... гадаю...
що всі ми тут... Ви розумієте?

(Пробуючи рукою свої голені вуса, покашлює по-парубоцьки).

Костомаров та Мордовець теж і собі бадьоряться — то зводяться,
то опускаються на носках.

Костомаров і Мордовець
Авжеж! Тут молодь! Тут старих нема!
(Покашлюють весело).

Горбунов
Ну, словом, хочете чи ні — все'дно
Ізольда ви.

(Зводить її за руки з крісла).

Костомаров і Мордовець
Ізольда! О! Ізольда!
(Плещуть у долоні).

Горбунов та Ізольда
(танцюючи)

А ну ж за руки!
Гой! — да!
Дай свої уста!
Ідуть з гори Ізольда,
Ізольда і Трістан.

Костомаров
(журно)

Ідуть з гори Ізольда,
Ізольда і Трістан.
О, що б я дав, щоб зараз і своєю
побачити Ізольду.

(Опускається на стілець в задумі).

Ізольда
Ну, а ваша —
також Кретьєнівна?

Мордовець
(притишено)

О ні, вона
Леонтьївна.

Горбунов
(незадоволено)

Ізольдо!
Костомаров
(сам до себе журно)

Так, Аліна
Леонтьївна. Тепер вже замужем.
І має діти. Я ж zostавсь...
(Закривається руками).

Ізольда
(підбігаючи)

Пробачте,
що я пожартувала словом.

Костомаров
(*одкриваючи руки*)

Ви?
Нічим не винні ви передо мною.

(*Встає, цілує руку їй*).

Це так. Це просто так. Згадалося.
Далекий час — його уже не вернеш!
З Ізольдою моєю я хотів
тоді вінчатися. Уже й боярин
до мене на весілля поспішав,
та ще який боярин! Сам Шевченко
Тарас Григорович. І от...

У праве вікно — чути — хтось стукає.

А глянь,

Данило, в чім там річ?

Мордовець
(*крізь шибку вдивляючись*)

Якийсь мужчина,
а хто — не розберу.

Костомаров
(*встає*)

А дай я сам.

Горбунов та Ізольда
І я! І я!

Усі, обставши праве вікно, замовкають.

Голос за вікнами
(*щедрує*)

Ластівочка
Щебетала
І д'юконця
Припадала,
Господаря
Пробуджала.

Костомаров
(*радісно в вікно*)

О друже мій!
(*Обернувшись до всіх*).

Щедрує ж

Тарас!

Горбунов та Ізольда
Тарас! Тарас!

(*Біжать до дверей*).

Костомаров
(*за ними теж*)

Розчинимо —
давайте — двері! Йди ж сюди, Данило!
Як тільки ввійде — всі нападемо
на нього, та й закрутимо.

Ізольда

А цитьте!..

Всі, ставши у два ряди по боках розчинених дверей, ждуть. Чути,
як вхідні двері десь там далеко в кінці коридора хляпають і
Шевченко, наближаючись, щедрує:

Ой устань, устань,
Пан-господарю;
Засвіти свічу
Восковую;
Побуди челядь
Молодую.

Костомаров
(*до всіх*)

Глядіть же — разом!

Ізольда
(*в захопленні*)

Ой!.. Цікаво ж як!

Шевченко
(*появляючись у дверях*)

Щедрий вечір! Добрий вечір! Добрим людям
на здоров'я.

Всі
(*плещуть у долоні*)

Тарас! Тарас! Григорович! Кобзарю!

Кидуються до нього, танцюють кругом і закручують його в тісне
коло, щедруючи.

Ластівочка
Щебетала
І д'оконця
Припадала...

Шевченко
(*вириваючись*)

Пустіть! Задушите! Ну от же ж бо
задушите! Кажу вам «добрий вечір!» —
а ви напались...

Всі
Добрий вечір!

Горбунов
(*удіючи обуреного*)

Як!
Напались? Ну, а хто ж посмів напасти?
А признавайтесь, хлопці!

Всі
(*по черзі відмовляючись*)

Ні! Не я!
Не я! Не я!

Шевченко
Так, може, я?
(*Сміється*).

О боже,
яка це радість — бути з друзями
своїми! Й головне — на волі, волі! —
(*Кладе шапку на стілець*).

І відчувати жарти, сміх, життя
кипіння... Аж не віриться! Киргизькі
стеги. Пустеля. Й муштра без кінця,
проклятого царя опіка... Тут же
я почуваю наче у сім'ї
своїй.

Костомаров
Ну, а чого ж кричав, що душим?

Шевченко
Попробуй, — може, ти не крикнеш?

Костомаров

А!
тобі не до вподоби наша зустріч?
А нуте, хлопці, ще раз!.. Зачиню
ось тільки двері. От. Тепер заходьте
кругом. Ага, взяли?
(*Закручуються знов у коло*).

Шевченко
(*одгортає руками всіх*)

Та годі ж бо!
Хоч дайте роздягнутись! Хху! Аж душно
зробилося...

Костомаров

Е, ні! Обнімемось
спочатку, а тоді вже й роздягаться.
Хоч ми й не вперше бачимось отут
після заслання нашого, — а отже ж
я надивитися не можу! Я...
Я ж так давно тебе не бачив! Друже!
Ти ж ластівкою прилетів!..

Шевченко
Летів!

Костомаров

Ну що, змінився? Дай погляну в очі.
Авжеж змінився. Бо, може, й каюсь...

Шевченко

Ні!
Караюсь, мучусь я, але не каюсь.
І не змінився ні на краплину. Цар
хотів мене із'їсти — та й вдавився
і сам із горя здох...

Костомаров

Ну, про царя
нехай ми потім. Дай себе обняти.

(*Цілується з ним тричі*):

Горбунов

І я!

(Цілується також).

Ізольда

І я!

(Вжахнувшись).

О ні... ой господи,
та що ж це я сказала!

Шевченко

Не жахайтесь
того, що з серця виривається.
Життя ж таке жорстоке! Дякую,
шановна... Ви пробачте — імені ж
не знаю вашого.

(Підходить і цілує руку їй).

Горбунов

Ім'я Ізольда.

По батькові ж...

(Пальцями грає, як на кларнеті).

Шевченко

Я знаю: Горбунов
охочий жартувати.

Костомаров

Ні, це правда:
Ізольда ж бо!

Шевченко

Ну, а по батькові?

Горбунов

Труа-Труа Труанівна...

Шевченко

Так он що?
Ну я вже догадався.

Ізольда
(до Горбунова)

Добре вже:
«Ізольда». Може й так. Не це важливе.
Важливе ось.

(До Шевченка)

Еж я — прихильниця
таланту вашого. Давно сказати
про це хотіла вам, — та не була
знайома з вами.

Шевченко
(зворушений)

Дякую сердечно.
Найбільша нагорода це мені
за всі мої страждання і за муки.

Ізольда

Ви заступилися за жінчину.
Ах, ваша «Катерина» — я не знаю
правдивішого твору в світовій
поезії! Вона мені, що в бідній
сім'ї родилася, така близька
і зрозуміла. Я — великороска.
Але ж тепер із гордістю скажу:
люблю я вашу Україну, пісню,
народ! Люблю! І все це — через вас.
І я... ну, що сказати? Я не промовець, —
заступник ви окрадених. Прийміть
моє вітання!

(Тисне руку Шевченкові).

Шевченко

Друзі! Я — щасливий!
Щасливий як ніколи! Чули ви?
Подяка жінчині. — Миколо! Чули?
Заступника мені дають ім'я, —
Данило!

Мордовець

О! це дійсно...

Шевченко

Боже милий!
То я недурно, значить, мучивсь? Єсть
на світі люди — справжні люди! — друзі
й прихильники мої, з якими я
обух сталитиму, щоб твою волю,
нарешті, вже збудить!

Мордовець

А нащо? Цар
і сам вже думає про це. Поможем
йому у розкріпаченні селян.
Хіба потрібно ще й будить? Та й чим же?

Шевченко

Сокирою! Сокирою будить
проклятих!

Костомаров

Не кричи, Тарасе: надто
тоненькі стіни, — ще почують...

Ізольда
(до Шевченка)

Ах!
Оте, що ви сказали про сокиру, —
таке нове для мене і страшне!
Не тим страшне, щоб я її боялась
і в руки взять. О ні, із нею б я...
та я й не знаю що б зробила!

За вікном чути сюрчання квартального.

Костомаров

прошу я вас!

Тихше, —

Горбунов
Авжеж.

Ізольда
(до Шевченка)

Пробачте, я...
я вся тремчу...

Костомаров іде до дверей і, прочинивши їх, дивиться, чи ніхто не
підслуховує.

Шевченко
(до Ізольди)

Спасибі вам. Спасибі
велике. О! з моєю думкою
я все-таки не сам. Оце Микола
Гаврилович зрадіє! — боже, як
зрадіє він!

(До Костомарова)

Чекай, а де ж Микола?
Ти не запрошував? А я ж хотів
його побачить! — саме щоб сьогодні!

Костомаров
(махає руками)

Та прийде, прийде, — ну, чого це ти
нахмурився?

Мордовець

А може, він до мене
у номер завернув? Дозвольте, я
піду погляну.

Костомаров

Та й стільців, до речі,
з собою принеси. Бо недохват.
Не вмістимось.

Мордовець виходить.

Сідаймо, друзі. Що ж ми
постали тут?

Всі розсідаються коло письмового столу.

Ізольда
(до Шевченка)

То значить, з вами я
знайома вже.

Шевченко

Ім'я хороше ваше!
Немов... нагадує із Вагнера...

Горбунов
(перехоплює)

Ізольду? Хха! Оце ж вона та сама.

Ізольда
(до Шевченка)

Я бачу, Вагнера ви любите?
Ах, Вагнер, Вагнер!..

Костомаров
Просимо Ізольду
заграти про Ізльду!

Всі плещуть в долоні.

Ізольда
(до Шевченка)

Так заграють?

Ну, добре.

Ізольда сідає до піаніно і, напівобернувшись до своїх слухачів, говорить туди кудись, поза їхні голови.

Літня ніч. В саду дерева шепочуть. На побачення прийшла Ізольда. Жде.— Трістане!..— Під ногою чиеюсь гілка хруснула.— Та ні, це я! — відповідає тут Брангена. — Вартуй, вартуй же, няню! Щоб ніхто, буває, не побачив нас.— Трістане! — ізнов Ізольда кличе. А його ж — нема. Нема! То, значить, не кохає? Чи, може, вбитий ворогом лежить самотньо десь, а я отут... ой леле!

Коли тебе не стане —

знаю що робить:

лиш себе убить!

Кого ж тоді, Трістане,

кого ж тоді любить?

Та цить!.. Он потихеньку кличе він:

— Ізольдонько! А де ти? — Тут! — побігла — в глибині таємну саду. Тиша. Ніч.

Ізольда, повернувшись знов до піаніно, витримує настроєву паузу, щоб почати. Але в цей самий час за стіною чути скрипку.

Костомаров
(до Ізольди)

Ну що ж, ми слухаєм.

Ізольда

Та як же грають? —

я пережду.

(Обернувшись до Шевченка).

Шевченко

(прислухаючись)

Чи це мені здалося?

Ви чуєте? — Шопен!

Мордовець

(увиходить із стільцями)

Отой іще

буфетчик!..

Шевченко

(спалахнувши)

Як! буфетчик — не людина?

Костомаров

Ну що ви, друзі! Перестаньте. Ми ж зібрались Новий рік зустріти — й раптом сваритися?

(До Мордовця).

Прийшов Гаврилович?

Ну, значить, прийде.

(Наспіває).

Просимо Ізольду

заграти про Ізольду.

Ізольда
(вслухаючись в гру)

Вірно. Так.

Шопена річ. І непогано грає.

Горбунов
(захоплено)

Це справжній музикант.

Шевченко
(зривається з місця)

Я вибіжу —
послухаю: мотив — такий знайомий.

Костомаров
Та що з тобою! — сядь.
(До всіх).

Ви знаєте? —
всього три дні тому: зо мною поруч
спинивсь отут якийсь поміщик. От
кріпак його, в той час, як пан де їздить
і виливає сум на самоті.

Шевченко
Кріпак — артист? Так це ж бо особливо
стає цікавим! Друзі, — ви мені
пробачте, — я піду і познайомлюсь!
Я приведу сюди його! Я вмить
із ним порозуміюсь...

Костомаров
(не пускаючи)
Ну, Тарасе!
Ну, що бо ти! Послухай, любий, сядь!
Він прийде сам.

Горбунов
(співаючи, як в опері)

Він прийде сам.

Шевченко

Так прийде ж?
Ну, будьте свідками, що він сказав.

Всі вклоняються весело.

Тоді... тоді я сяду. Добре.
(Замислюється).

Ізольда
(мов казку розказуючи)

...Скрипка ж
пограла-грала та й замовкла.

Горбунов
Знов?

Ізольдо!

Ізольда
(піднявши плечі)

Я ж нічого.

Шевченко
(думаючи своє)
Що «замовкла»?

Костомаров
Нічого... Власне...

Ніякова пауза. За вікном сюрчить свисток.

Шевченко
(сам до себе)

Добре. Тільки ж: де
й коли я чув оцей мотив Шопена? —
ніяк не пригадаю.

Костомаров
(встає)

Вже б пора
і починати?

(Наспівує).

Просимо Ізольду
заграти про Ізольду.

Мордовець
(намагаючись оживити розмову)

Отже, ми...
на чому, бач, ми зупинились?

Ізольда

Вагнер
непроганим лишивсь.

Костомаров
(до Ізольди)

Ми все-таки
послухаєм «Трістана»?